

Milován Andrea

**Az államnyelv oktatásának nyelvpedagógiai
kérdései Kárpátalja nemzetiségi, elsősorban
magyar tannyelvű iskoláiban**

(szociolingvisztikai megközelítés)

Tartalom

A NYELVPEDAGÓGIA SZOCIOLINGVISZTIKAI VIZSGÁLATÁNAK SZEMPONTJAI	3
NYELVI JOGOK ÉS NYELVPOLITIKA UKRAJNÁBAN.....	10
NÉHÁNY ADAT KÁRPÁTALJÁRÓL.....	16
AZ UKRÁN NYELV OKTATÁSÁNAK FELTÉTELEI KÁRPÁTALJA MAGYAR TANNYELVŰ ISKOLÁIBAN	19
I. MÓDSZERTANI ALAPELVEK.....	21
II. NYELVTANÁROK.....	32
III. SZÓTÁRAK, OKTATÁSI SEGÉDESZKÖZÖK	36
IV. TANTERVEK	38
V. TANKÖNYVEK	40
ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK.....	43
IRODALOM.....	45

A nyelvpedagógia szociolingvisztikai vizsgálatának szempontjai

Jelen tanulmány a nyelvoktatás, nyelvelsajátítás, nyelvtudás kérdéseit a nyelv *társadalmi jellegéből* kiindulva közelíti meg.

Először tehát célszerű megvizsgálni, milyen feladatokat tölt be a nyelv a társadalomban. CORBEIL¹ javaslata szerint öt ilyen funkciót érdemes elkülöníteni. Az első kettő a *kifejezés* és a *megértés* funkciói, melyek ugyanannak a beszédaktusnak két szándékát tartalmazzák: „a lehető legpontosabban elmondani azt, amit közölni szeretnénk, felhasználva a nyelvvel kapcsolatos ismereteinket és a legalkalmasabb eszközöket a mondanivalónk közvetítésére; megértetni magunkat, a beszélgetőtárs nyelvi kapacitását figyelembe véve”. A harmadik az *esztétikai* funkció, ami „akkor nyilvánul meg, amikor a nyelvet olyan anyagnak tekintjük, amellyel különböző hatásokat akarunk elérni, mint például az irodalomban, költészetben, színházban, dalban vagy a reklámban illetve a szónoklás művészetében”. A negyedik a *játékos* funkció, a nyelvnek az a feladata, hogy használata a játék és a szórakozás egyik forrása, vagy legalábbis alkalmat ad erre. Végül az ötödik, a téma szempontjából talán legfontosabb, az *integratív* funkció, mely abban áll, hogy „*az anyanyelv és bizonyos módon egy idegen nyelv elsajátítása lehetővé teszi egy etnikai csoport kultúrájába történő bekapcsolódást, vagy azért, mert ez a nyelv e kultúra legfontosabb elemeinek egyike, vagy azért, mert lehetővé teszi a hozzáférést e kultúra egyéb alkotóelemeihez*” (a vagy szó itt természetesen nem kizáró jelentéssel szerepel). A nyelvnek e különféle funkciói között kapcsolat van, egy-egy konkrét verbális interakció, beszédhelyzet „belsejében” kombinálva vannak, vagyis egyszerre és elválaszthatatlanul jelennek meg. Minden természetes emberi nyelv képes ellátni ezeket a feladatokat, és jó esetben el is látja.

Mi történik azonban olyankor, ha egy földrajzi és politikai egységen belül két nyelv van jelen, és ezek *érintkezésbe* lépnek egymással? Sok esetben az ilyen szituációnak az a következménye, hogy az említett funkciók megoszlanak az egyes nyelvek között. Márpedig ha két kontaktusban lévő nyelv egyike nem tölti be akár valamelyiket is ezek közül a funkciók közül, akkor azt mondhatjuk, hogy teret veszített, ami automatikusan maga után vonja a másik nyelv térnyerését, hacsak, mint HAMEL² megjegyzi, „nem tételezzük fel az üres terek létezését”. (Elvben persze elképzelhető, hogy a nyelv mint olyan elveszti valamelyik funkcióját, de a gyakorlatban ezt csak az egyes nyelvekről gondolhatjuk, mely funkciót így szükségszerűen a

---

¹ Corbeil 1986

² Hamel 1988

másik nyelvnek kell betöltenie.) Ezt a jelenséget szokták *funkcionális aszimmetriának* nevezni, ami tulajdonképpen nem más, mint a *közösségi kétnyelvűség*. Ha két kontaktusban lévő nyelv szerepkörének aszimmetrikus volta feloldódik, az egyben a kétnyelvűség megszűnéséhez, közösségi egynyelvűsödéshez vezet.

Kérdés, hogy létezhet-e a funkcióknak egy egymást kölcsönösen kiegészítő, „békés” megoszlása? Valószínűleg nem, ha abból indulunk ki, hogy közösségi kétnyelvűségnél mindig tetten érhető az egyes nyelvek küzdelme a különböző funkciók betöltéséért, a nyelvnek az a természetes törekvése, hogy összes társadalmi feladatát képes legyen ellátni. Ha tehát azt feltételezzük, hogy a funkciók megoszlása nem érvényesülhet merev módon, a stabil kiegészítő megoszlás helyett az állandó egymás fölé helyeződésekkel és újrafunkcionalizálási formákkal is számolunk, akkor nyilvánvaló, hogy az ilyen modellben a közösségi kétnyelvűség nem értelmezhető statikus állapotként. Az erőviszonyok legcsekélyebb mértékű változása már önmagában, úgymond természetes módon is a nyelvek funkcionális megoszlásának, magának a nyelvnek és a nyelvhasználatnak a változását eredményezi. A képet azonban tovább bonyolítja, hogy többnyire számolnunk kell még a mesterséges nyelvi beavatkozással, a *nyelvpolitikával*. A nyelvi beavatkozás mozgatórugója is az előbb említett *nyelvi konkurencia* léte, pontosabban annak felismerése.

A nyelvpolitika NINYOLES³ szerint „olyan akciók sorozata, melyeket több nyilvános alternatíva közül tudatosan megválasztva hajtanak végre a nyelvre vonatkozólag.” HAMEL⁴ a nyelvpolitikának három területét különíti el:

1. a „*külső*” nyelvpolitikát, mely többnyelvű környezetben az egyes nyelvek nyilvánosságbeli szerepét, használatát és funkcióját határozza meg;
2. a „*belső*” nyelvpolitikát, mely a nyelvtani normákat, kódhasználatot határozza meg, szótárakat és ábécéskönyveket készítet;
3. végül a *nyelvoktatást* vagy *nyelvpedagógiát*, mely az előzőekben hozott döntések alapján meghatározza a tanterveket és az oktatási módszereket.

A három terület szorosan összefügg egymással, és a kormányok által kezdeményezett, szorgalmazott és szervezett tevékenységre vonatkoztatható. A nyelvpolitika eszköze a *nyelvtervezés*, olyan gyakorlati tevékenység, mely mindhárom területen kifejti hatását. A „külső”

---

³ Ninyoles 1989

⁴ Hamel 1988

nyelvpolitika szoros kapcsolatban van a *státusztervezéssel*, mely TRUDGILL⁵ megfogalmazásában azokat a döntéseket jelöli, „amelyek meghatározzák, hogy egy adott közösségben vagy országban különböző célokra milyen nyelveket vagy nyelvváltozatokat választanak ki. A státusztervezéssel kapcsolatos kérdések közül a legfontosabbak közé tartozik az, hogy egy meghatározott államban mely nyelv(ek) legyen(ek) az állami vagy hivatalos nyelv(ek)”. A „belső” nyelvpolitika kérdései pedig korpusztervezési kérdések. „Jellegzetes *korpusztervezési* kérdés például az, hogy a rendelkezésre álló kiejtés-változatok közül melyiket válasszák; hogy milyen szintaktikai szerkezeteket és morfológiai formákat engedjenek meg; hogy az azonos jelentésű regionális szavak közül melyiket támogassák; és hogy – amennyiben ezt szükségesnek vélik – hogyan történjen a szókészletbővítés.”⁶ A nyelvpolitika harmadik területe, melyet *elsajátítás-tervezésnek* is neveznek⁷, az első két területet egészíti ki. Voltaképpen annak szabályozását jelenti, hogy az oktatás terén milyen nyelvet/nyelveket milyen nyelvhasználói csoportoknak tanítsanak és hogyan. Ennek hatókörébe tartoznak például a fiatal államok hivatalos nyelvének oktatási stratégiái.

Eddig a nyelvről, nyelvekről olyan módon volt szó, mintha azok légtüres térben léteznének. A valóságban persze a nyelveknek használói vannak, melyek *beszélőközösségeket* alkotnak. „Egy beszélőközösség azoknak a beszélőknek a közössége, akik azonos kódkészlettel rendelkeznek, és nyelvi viselkedésüket azonos normák irányítják.”⁸ Közösségi bilingvizmusnál tehát a funkcionális aszimmetria nyomán fellépő nyelvi konkurencia mögött valójában mindig közösségek vagy társadalmi csoportok *hatalmi harca* áll, s hogy ez a funkcionális terekért, nyelvi szerepkörökért folytatott küzdelem kinek a javára dől el, az elsősorban attól függ, hogy milyen hatalommal rendelkezik az egyik vagy másik nyelvi csoport. A nagyobb politikai hatalommal rendelkező csoport nyelvét *többséginek* vagy *uralkodónak*, a kisebb hatalommal rendelkezőt pedig *kisebbséginek* vagy *elnyomottnak* szokás nevezni. Általában az uralkodó vagy többségi nyelvi csoport az, amelyik érdekeinek érvényesítésére politikai eszközöket alkalmaz, már csak azért is, mert többnyire neki állnak rendelkezésére ilyen eszközök. A nyelvpolitikát tehát alapvetően befolyásolják a mindenkori politikai, hatalmi, jogi viszonyok, így nem lehetséges annak az ezektől való merev különválasztása.

---

⁵ Trudgill 1997:70

⁶ Trudgill 1997:40

⁷ Cooper 1989

⁸ Trudgill 1997:14

A nyelveknek a funkcionális terekért folytatott harca (stratégiai eszközként felhasználva a mesterséges nyelvi beavatkozást, tehát a nyelvpolitikát), tulajdonképpen a nyelvi közösségek érdekeinek szembekerülése, azt eredményezheti, hogy a két nyelv nyíltan szembekerül egymással. Ezt a helyzetet szokták *nyelvi konfliktusként* értelmezni, mely alatt megint csak közösségek, társadalmi csoportok hatalmi harca értendő, mely harcnak egyik eszköze, de akár célja is lehet nyelvük funkcionális térnyerése. Így a nyelvi konfliktus nemzeti, etnikai, kulturális vagy egyéb közösségek olyan érdekellentétét jelenti, melynek középpontjában a nyelvek egyenlőtlensége áll. Nyilvánvaló, hogy a nyelvek egyenlőtlensége nyelvi egyenlőtlenséget, vagyis a nyelvet használók egyenlőtlenségét feltételezi.

Mіндеz elvezet a *nyelvi jogok* és az *emberi jogok* kérdéséhez. SKUTNABB-KANGAS⁹ megfogalmazása szerint a nyelvi jogok „az egyén polgári, politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális jogainak egyenlő élvezetét védő elidegeníthetetlen és egyetemes normák egymásba illeszkedő szövevényéhez tartoznak”. A nyelvi jogok az általános emberi jogok szerves részét képezik, amennyiben nyelvi jogok alatt a nyelvhasználók, vagyis az egyén jogait értjük.

A nyelvi jog mint *egyéni* emberi jog modern formában először az 1945-ben elfogadott és a nemzetközi jog fontos elemének számító *Egyesült Nemzetek Alapokmányában*, majd az 1948-ban az ENSZ Közgyűlés által elfogadott *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatában* jelenik meg. Az Alapokmány 13. cikkelye a négy legfontosabb emberi sajátosság között említi a nyelvet, az 55. cikkely pedig elítéli a nyelvi alapon történő diszkriminációt. Jogi értelemben ezek a dokumentumok nem kötelező érvényűek a tagállamok számára (mint például a két- vagy többoldalú szerződések), az egyes országoknak azonban „illetl és ma is illik” tartaniuk magukat a két okmányban foglaltak szelleméhez.¹⁰ Az 1966-ban elfogadott (és 1976 óta hatályos) *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* általános érvényű 2.2. cikkelyében a nyelvet egyenrangúnak tekinti a fajjal, bőrszínnel és a nemmel, 27. cikkelye pedig garantálja a legszélesebb körű jogokat a nyelvnek és a nyelvhasználói közösségeknek.

Amennyiben azonban a nyelvet egy olyan embercsoport jelképének tekintjük, melynek tagjai azonosulnak az adott nyelvvel (mondhatjuk úgy is, hogy ez az anyanyelvük), valamint azonosulnak egy kultúrával, melynek része, alkotóeleme ez a nyelv, esetleg egy etnikai közösséggel vagy nemzettel, annyiban a nyelvi jogok a *kollektív* emberi jogok részét alkotják. Ebből a megközelítésből a (kollektív) nyelvi jogok kérdésköre az emberi jogok mellett

---

⁹ Skutnabb-Kangas 1997

¹⁰ Vö. Bartha 1999

természetes módon kapcsolódik a *kisebbségi és oktatási jogok* kérdésköréhez. A kollektív kisebbségvédelem egyik fontos mérföldköve volt a *Helsinki Záróokmány*, illetve az Európa Tanács 1201/1993. számú, *Ajánlás az Emberi Jogok Egyezménye Kiegészítő Jegyzőkönyvére* című dokumentuma. Nyelvi és kisebbségi szempontból egyaránt jelentős nemzetközi jogi dokumentum még az Európa Tanács *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája*, melyet 1992-ben fogadtak el, s mely önálló, megvédendő entitásnak tekinti az egyes nyelveket.

1987-ben a brazil Recifében konferenciát rendeztek, amelyen megfogalmazták azt az óhajt, hogy az ENSZ fogadjon el nyilatkozatot kimondottan a nyelvi jogokról. Az Élő Nyelvek Tanárainak Nemzetközi Szövetsége 1991-ben Magyarországon, Pécsen tartott szimpóziumán kidolgozott egy dokumentumot *Szövegjavaslat az Alapvető Nyelvi Emberi Jogok Egyetemes Chartájához* címmel. E deklaráció szolgált azután támpontul a Nemzetközi PEN Club és egy katalán kisebbségkutató központ (CIEMEN) által Barcelonában rendezett konferenciának, amely 1996. júniusában az UNESCO elé terjesztette szövegtervezetét *A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* címmel (*Barcelonai Nyilatkozat*). Ez az első olyan nemzetközi jogi dokumentum tehát, amely kizárólag a nyelvi jogokkal foglalkozik, még hozzá kollektív nyelvi jogokkal, mely alatt azt érti, hogy egy nyelvi alapú nemzeti/etnikai/kulturális közösség bizonyos jogai válnak nyelvi jogokká. Ugyancsak 1996-ban lát napvilágot egy az EBESZ nemzeti kisebbségi főbiztosa, Max van der Stoep felkérésére készített szakértői dokumentum, a *Hágai Ajánlás a Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól*, majd pedig az *Oslói Ajánlás a Nemzeti Kisebbségek Nyelvi Jogairól*.

A nyelvi emberi jogoknak az általános emberi jogokhoz való viszonyát, a két terület összefüggéseit vizsgálva SZÉPE GYÖRGY¹¹ a nyelvi jogok négy átfogó kategóriáját különbözteti meg:

1. *Az anyanyelv használatának joga*. Ez közvetlenül összefügg a következő általánosan elismert, alapvető emberi jogokkal: a gondolat- és véleménynyilvánítás jogával (vagyis a szólásszabadsággal), a törvény előtti egyenlőség, a közügyekben való részvétel jogával, az emberi méltósághoz, a magánélethez, a munkához, a társadalmi mobilitáshoz való joggal, az információhoz való hozzáférés jogával, az oktatás és művelődés jogának egészével (beleértve a mindenféle szintű iskolák és kulturális intézmények alapításának jogát), a tudományos kutatás szabadságával, a személyes adatokkal való szabad

---

¹¹ Szépe 1996/b

rendelkezés jogával (beleértve a személyneveket), valamint a gyermekjoggal és a testi épséghez való joggal.

2. *Az állam hivatalos nyelvének elsajátításához való jog.* Ez kapcsolatban van ismét a gondolat- és véleménynyilvánítás jogával, a törvény előtti egyenlőséggel, a közügyekben való részvétel jogával, a munkához, a társadalmi mobilitáshoz való joggal, az információhoz való hozzáférés jogával, az oktatás és művelődés jogának egészével és a tudományos kutatás szabadságával stb.
3. *Az idegen nyelvek szabad választásának és tanulásának a joga.* Ez sok más, már említett jog mellett kapcsolatba hozható a szabad mozgás és a tartózkodási hely megválasztásának jogával (esetleg a menekültek jogaival).
4. *A kommunikációs hátrányok leküzdésének joga,* mely logikusan szorosan összefügg az előző három kategóriával.

Ezenkívül mind a négy kapcsolatban van még természetesen az egyéni és kollektív identitás, illetve integráció jogával.

Látható tehát, hogy a nyelvpolitikai és a nyelvi jogi kérdések tárgya tulajdonképpen azonos, így azok a problémák, melyek eddig jobbra csak (nyelv)politikai diskurzus keretében fejeződtek ki, megfogalmazhatók, kifejezhetők és megtárgyalhatók (nyelvi) emberi jogi diskurzus keretében is. Ennek megvannak az előnyei. Az egyes nyelvek és a nyelvet beszélők közösségei államokban léteznek. A fenti jogok viszont a nemzetközi jog részei. „Ez pedig azt jelenti, hogy ki vannak emelve a magára hagyott egyén és a mindenható állam, illetve a gyenge kisebbség és az erős államhatalom viszonyából. Az emberi jogok átkerülnek az emberiséget képviselő nemzetközi szervezetek hatáskörébe, amelyek – legalább elméletileg – erősebbek, mint az egyes államok. Ha egy kormány aláír és egy parlament törvénybe iktat egy nemzetközi emberjogi dokumentumot, akkor az kötelező törvénné válik abban az országban” (ami még mindig nem jelenti azt, hogy ezek a jogok automatikusan érvényesülnének). Szükség van tehát arra, hogy mindezek a jogok szerepeljenek az egyes államok alkotmányában is; s arra is, hogy az állampolgárok – már felnövekedésük idején – megismerjék ezeket a jogokat (ami felhívja a figyelmet az oktatás központi szerepére).¹²

A nyelvpedagógia tehát *szociolingvisztikai* szempontból a nyelv társadalmi funkcióinak, a kontaktusban lévő nyelvek funkcionális aszimmetriájának, a bilingvizmusnak, a nyelvi

---

¹² Vö. Szépe 1996/a

konfliktusnak, a nyelvi konkurenciának, a hatalmi viszonyoknak, a nyelvpolitikának és a nyelvi jogoknak a fogalma mentén vizsgálható és vizsgálendő.

Nyelvi jogok és nyelvpolitika Ukrajnában

Egy évtizeddel ezelőtt Közép- és Kelet-Európában hatalmas politikai fordulat következett be: végbement a térség „dekolonizációja”. Kárpátalja számára ez azt jelentette, hogy felbomlott a Szovjetunió, megalakult az önálló, független ukrán állam, megváltozott a kárpátaljai magyarság és az addigra szintén minden téren függetlenné vált anyaország, azaz Magyarország közötti viszony. A politikai, gazdasági és társadalmi változások új „nyelvi helyzetet” teremtettek egész Ukrajnában, és így Kárpátalján is.

A Szovjetunió fennállása alatt az orosz nyelv privilegizált helyzetet élvezett annak ellenére, hogy az országban elvileg minden nemzetiség és nyelv egyenjogú volt, és a Szovjetunió hivatalosan nem is volt államnyelve. A nyelvi egyenlőség azt jelentette, hogy az orosz nyelv „első az egyenlők között”, melyet „az egyenlő nyelvek összességéből a szocializmus építésének és megszilárdításának folyamatában a népek önkéntes kezdeményezése folytán a nemzetek közötti érintkezés eszközüül választottak”¹³. E felfogás alapján az orosz nyelv minden szovjet állampolgár „második anyanyelve”, a „nemzeti anyanyelv”, amely „nem alkalmas tudományos és technológiai célokra, s egyszersmind a Szovjetunió fejlődésének gátja”¹⁴, a nyelvhasználati színterek többségéről kiszorult. „Ennek eredményeképpen kétszintű nyelvi birodalmat alakítottak ki, ahol minden nyelv egyenlő, de az orosznak mint *lingua francá*nak az ismerete kötelező”¹⁵, ezért az oktatás minden szintjén tanították.

Az 1980-as évek végére a Szovjetunió egész területén felerősödtek a nemzetiségi és nyelvi törekvések. Ez történt Ukrajnában is, ahol a nemzeti erőknél sikerült elérniük, hogy 1989 októberében elfogadják *Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Törvényét az Ukrán SZSZK-beli Nyelvekről*. A nyelvtörvény *államnyelvként* definiálja az ukrán nyelvet, ami kétségtelenül igen jelentős „külső” nyelvpolitikai (státustervezési) döntés volt. A törvény továbbá kimondja:

„Az ukrán nyelv az ukrán nép nemzeti sajátosságának egyik döntő tényezője”. (Kiemelt fontosságot tulajdonít tehát a nyelv azon funkciójának, hogy az az integráció és a kollektív identitás eszköze: a nyelv egy nemzeti/etnikai közösség kultúrájának egyik legfontosabb eleme.)

¹³ Vö. Hazanarov 1982

¹⁴ Vö. Kulicsenko 1981

¹⁵ Rannut 1995:229

„Az egymás közötti kommunikáció nyelvének megválasztása az állampolgárok elidegeníthetetlen joga”.

„Az állam polgárai számára szavatolja anyanyelvük és bármelyik más nyelv használatának jogát”. (5. cikkely)

„A nyelvi okokból történő bármilyen kivételezés, illetve a személyi jogoknak nyelvi okokból történő bárminemű korlátozása megengedhetetlen”. (8. cikkely)

„Az Ukrán SZSZK iskoláiban az ukrán és az orosz nyelv oktatása kötelező”. (27. cikkely)¹⁶

A hivatalos államnyelv megváltoztatása nem történhet egyik napról a másikra, ezért az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa hozott egy határozatot a törvény életbe léptetésének rendjéről, mely kimondja, hogy a törvény 1990. január 1-jén lép hatályba, meghatározott (a jelentősebb változásokat tartalmazó) cikkelyei pedig az ettől számított 3–5, illetve 5–10 éven belül. Az ukrán nyelv oktatásának fokozatos bevezetésére is 5–10 év türelmi idő áll rendelkezésre. Ezenkívül a nyelvtörvény 2. cikkelye rögzíti, hogy az állam különböző intézményei révén biztosítja az ukrán nyelv elsajátításához elengedhetetlen feltételeket.

1991 májusában Ukrajna és Magyarország külügyminiszterei *Nyilatkozatot* írtak alá a *Két Ország Együttműködéséről a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosítása Terén*, mely szerint: „A Felek törvényi és más szükséges védelemben részesítik a nemzeti kisebbségeket bármilyen olyan tevékenységgel szemben, amely veszélyezteti létüket vagy identitásukat, szítja, elősegíti vagy igazolja a (...) megkülönböztetést a nemzetiségekhez tartozás alapján”. (4. pont)¹⁷

1991 decemberében Ukrajna és Magyarország *alapszerződést* írt alá, amelyet az ukrán parlament 1992-ben, a magyar pedig 1993-ban ratifikált. A dokumentum 17. cikkelye rendelkezik a nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásának kölcsönös védelméről.¹⁸

1991 novemberében az ukrán Legfelsőbb Tanács *Nyilatkozatot* fogadott el a *Nemzeti Kisebbségekről*, amely minden népnek, nemzetiségi csoportnak szavatolja az egyenlő politikai, gazdasági, szociális és kulturális fejlődés, valamint az anyanyelv használatának jogát a társadalmi élet minden területén.¹⁹

¹⁶ Nyelvtörvény 1989

¹⁷ Nyilatkozat 1991

¹⁸ Alapszerződés 1991

¹⁹ Kisebbségi Nyilatkozat 1993

Az 1992 júniusában elfogadott *Ukrajna Törvénye a Nemzeti Kisebbségekről* kimondja, hogy:

„Ukrajna állampolgárainak joguk van szabadon megválasztani vagy visszaállítani nemzetiségüket. Tilos az állampolgárokat bármilyen formában arra kényszeríteni, hogy lemondjanak nemzetiségükről”. (11. cikkely)

„Tilos és törvény bünteti az állampolgárok jogainak és szabadságjogainak bármilyen nemzetiségi alapon történő közvetlen vagy közvetett korlátozását”. (18. cikkely)²⁰

Az 1996-ban elfogadott ukrán *alkotmány*²¹ 10. cikkelye újra deklarálja, hogy Ukrajna államnyelve az ukrán nyelv; hogy az állam biztosítja az ukrán nyelv funkcionálását a társadalmi élet minden területén; hogy Ukrajnában szavatolt az orosz és a többi ukrainai nemzeti kisebbség nyelvének szabad fejlődése, használata és védelme. A 11. cikkely általános deklarációkat tartalmaz Ukrajna minden nemzetiségének és nyelvének védelméről; a 24. cikkely többek között a nyelvi alapon történő diszkriminációt is tiltja. A nyelvre vonatkozó tételket tartalmaz még a 12., 24., 53., 92., 103., 127. és 148. cikkely. A 10. és 92. cikkely szerint Ukrajnában a nyelvek használatát és a nyelvhasználat rendjét kizárólag Ukrajna törvényei határozzák meg. Ez azt jelenti, hogy az alkotmány értelmében a nyelvek státusa szempontjából a jelenleg is érvényben lévő 1989-ben elfogadott nyelvtörvény a mérvadó.

A nyelvek oktatásával és a nyelvek használatának rendjével foglalkozik még az 1992-ben elfogadott egyesületi törvény, az 1997-ben elfogadott, a helyi önkormányzatokról szóló törvény, az 1999-ben elfogadott oktatási törvény, illetve számos rendelet.

Jelentős lépés volt a nyelvtervezés terén az Ukrán Oktatásügyi Minisztérium azon rendelete, amelynek értelmében minden ukrainai felsőoktatási intézményben kötelező tantárgyként oktatandó az „*ukrán hivatali nyelv*”. Ennek oka, hogy a nyelvtörvénynek és az alkotmánynak megfelelően az ukrán nyelvet kell az államigazgatás és a hivatali érintkezés nyelvévé tenni, ám ehhez előbb fel kell éleszteni az ukrán hivatali nyelvet, elsősorban az értelmiség körében.

Ukrajna 1995-ben lett az Európa Tanács tagja. A szervezetbe való felvételkor vállalta többek között a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának* ratifikálás céljával történő tanulmányozását, valamint ígéretet tett arra, hogy az ET-be való felvételétől számított egy éven belül aláírja és ratifikálja a *Nemzeti Kisebbségek Védelméről szóló Keretegyezményt*²², és

---

²⁰ Kisebbségi törvény 1992

²¹ Ukrajna Alkotmánya 1996

²² Vö. Cserniczkó 1998

kisebbségpolitikáját az *Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201. számú Ajánlásában* lefektetett elvek alapján folytatja. A *Keretegyezmény* ratifikálására végül 1997. december 9-én került sor (az egyezményben a kisebbségi nyelvekről szóló részek gyakorlatilag megfelelnek az Ukrajnában hatályban lévő dokumentumokban foglaltaknak), a *Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek európai Chartáját* pedig csak 1999 decemberében ratifikálta az ukrán parlament (viszont a nemzetiségek nyelvhasználati jogát illetően a kárpátaljai magyarságra nézve kedvező változatban).²³

1996-tól kezdve *aggasztó folyamatok* is mutatkoznak. Leonyid Kucsma elnök ekkor a nemzeti kisebbségekről szóló törvény szellemével ellentétben rendeleti úton állami főhatósággá fokozta le a korábbi Nemzetiségi és Migrációügyi Minisztériumot, holott ennek a minisztériumnak a létét törvény írja elő. 1996 szeptemberében az államfő ugyancsak rendeletileg megszüntette az ukrainai nemzeti kisebbségek kultúrájának fejlesztésére szolgáló alapot.²⁴ Következő évben már ennek az új nemzetiségi és migrációs ügyekkel foglalkozó állami bizottságnak az égisze alatt külön ügyosztály jött létre, melynek feladata az ukrainai hivatalos nyelvpolitika koordinálása, érvényesítése és ellenőrzése.²⁵ Ugyanakkor Kucsma elnök kijelentette, hogy az elnök mellett működő nyelvpolitikai bizottság szorgalmazza egy, az ukrainai nyelvek fejlődéséről és használatáról szóló új törvény elfogadását.²⁶ Ez a nyelvpolitikai bizottság el is készítette a törvény tervezetét²⁷, melyet sokáig nem tártak ugyan a nyilvánosság elé, „ám ellenzéki képviselők úgy vélik, hogy a tervezet jelentősen szűkítené a kisebbségi nyelvek használati körét pl. már azáltal is, hogy ahelyett, hogy felsorolná azokat a kivételeket, amikor kötelező az államnyelv használata, azokat a kivételeket nevezi meg, ahol engedélyezett a kisebbségi nyelv használata”²⁸.

1999-ben jelent meg a sajtóban a nyelvpolitikai főhatóság elképzeléseit vázoló új nyelvtörvény-tervezet „a nyelvek fejlesztéséről és alkalmazásáról Ukrajnában”, amely egyrészt jelentősen korlátozná a nemzetiségek nyelvhasználatát, másrészt egyenesen büntetést helyezne kilátásba azok számára, akik hivatalos használatra nem az államnyelvet alkalmazzák, valamint akik a hivatalos használat során „szándékosan eltérnek az ukrán nyelv normatív formájától”. A

²³ Megjegyzendő, hogy Ukrajna még 1999 második felében sem ratifikálta az ET-tagság megtartásához szükséges más alapvető okmányok nagy részét, ezért komolyan felmerült az ország kizárásának lehetősége ebből az európai szervezetből. (Vö. Jelentés 2000)

²⁴ Jelentés 2000

²⁵ Vö. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. április 8.

²⁶ Vö. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. április 17.

²⁷ Vö. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. április 26.

²⁸ Csernicskó1998:150

törvény állami szerveket kíván létrehozni az államnyelv normatív formájának megállapítására és bevezetésére, bár nem teljesen világos, mi értendő a „normatív forma” kifejezés alatt, és mi módon ellenőrizhető a szándékosság... A tervezet számos pontja ellentétes az ukrán alkotmánnyal és több nemzetközi dokumentummal.²⁹

Az utóbbi években tehát fordulat állt be Ukrajna korábban kimondottan pozitívnek mondható nyelvi és kisebbségi jogokkal kapcsolatos politikájában. „Általános problémának tekinthető, hogy a politikai bizonytalanság a gyakori jogszabály-módosítások miatt a jogérvényesítés intézményes keretei áttekinthetetlenek, a jogi kompetenciák kijelölése hiányos. Az érvényes törvények, rendeletek a kisebbségek vonatkozásában ha megengedő jellegűek is, de végrehajtásuk sok esetben helyi szinten elakad. (...) Sajátos módon Kijev azzal indokolja az Ukrajnában élő nemzetiségek jogainak korlátozását, illetve a kisebbségek vonatkozásában nemzetközi szerződésekben vállalt kötelezettségei teljesítésének elmaradását, hogy az államnak nincs pénze a kisebbségek igényeinek kielégítésére”.³⁰

Jelenleg Ukrajnának sikerült nemzetközileg elfogadtatnia szuverenitását, így a külpolitikáról a belpolitikára terelődhetett a hangsúly: kezdetét vette a *nemzetállam* kialakításának hosszadalmas folyamata.³¹ *De jure* egy nemzetállam minden polgára egyenlő, *de facto* azonban az államnyelv „kiművelt” változatának kiemelt szerephez jutása folytán a más anyanyelvű polgárok hátrányos helyzetbe kerülnek. Ez az oka annak, hogy a nemzetiségek, kisebbségek követeléseit legtöbbször elsősorban nyelvi, nyelvhasználattal kapcsolatos követelések.³²

---

²⁹ Vö. Nyilatkozat 1999

³⁰ Jelentés 2000

³¹ Akárcsak a többi szovjet utódállamban, melyek a XX. század végén nyerték el modern értelemben vett függetlenségüket, s ezáltal szembe találták magukat a nemzeti identitás kérdésével, mely kérdés intézményes megfogalmazása az „internacionalista” Szovjetunióban lehetetlen volt. Ez az oka annak, hogy az említett államokban a nemzeti identitás kialakítása sokszor erőltetett, sokszor túlzásokkal terhes.

³² Szépe 1996/b

Mára az 1989-es nyelvtörvény kiegészítésében meghatározott türelmi idő lejárt. Megállapítható, hogy a nyelvtörvénybe foglaltak túlnyomó többsége a gyakorlatban is megvalósult. Ám míg az állami és társadalmi élet területén a nyelvtörvény rendelkezéseinek hatályba léptetése nem ütközött sehol sem nagyobb ellenállásba, addig az *oktatásra vonatkozó törvénycikkek* érvényesítése igen.

Néhány adat Kárpátaljáról

A 12 800 négyzetkilométer kiterjedésű Kárpátalján az 1989. évi népszámlálási adatok szerint hivatalosan 155 711 főnyi magyar nemzetiségű lakos él (egyéb becslések szerint valamivel több mint 200 000). Négy járásban – Ungvári, Munkácsi, Beregszászi, Nagyszőlősi – él a kárpátaljai magyarság 89 százaléka. Ez a négy járás amellet, hogy egymással is szomszédosak, közvetlenül az ukrán–magyar államhatár mellett (egy kb. 20 kilométeres sávban) terül el. Elszigetelt tömböket alkot a magyarság a Felső-Tisza vidékén (Huszt, Técsői, Rahói járás), a megye más vidékein pedig szórványok találhatók.

Járas	Összes lakos	Ebből magyar	A magyarok aránya a járáson belül (%-ban)	Az összes magyar %-ában
Ungvári	189 407	34 720	18,3	22,0
Munkácsi	188 134	19 610	10,4	13,0
Beregszászi	85 115	56 971	67,0	37,0
Nagyszőlősi	112 611	27 896	24,7	17,0
A többi kilenc járás	670 351	16 514	2,4	11,0
Kárpátalja összesen	1 245 618	155 711	12,5	100

A kárpátaljai magyarság járásonkénti megoszlása³³

A magyarok nagy része a mezőgazdasági termelésre alkalmas sík vidéken él falvakban, a városok közül egyedül Beregszászban alkotnak igen csekély többséget.

A kárpátaljai magyarság közoktatási helyzete Ukrajna függetlenné válása óta sokat fejlődött:

³³ Csernicskó 1998:43

	89/90	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95	95/96	96/97	97/98	98/99
Ukrán	594	597	602	618	621	629	631	630	631	634
Orosz	40	39	38	34	32	32	30	28	18	8
Magyar	86	88	88	89	90	94	97	98	98	98
Román	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13
Szlovák	–	–	–	1	1	1	1	1	2	2

Kárpátalja iskoláinak oktatási nyelv szerinti megoszlása az egyes tanévekben³⁴

	Elemi	Általános	Középiskola	Összesen
Felső-Tisza-vidék	–	1	3	4
Nagyszőlősi járás	8	9	6	23
Beregszászi járás	2	24	14	40
Munkácsi járás	–	6	3	9
Ungvári járás	4	9	9	22
Összesen	14	49	35	98

Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláinak járásonkénti megoszlása³⁵

A magyar tannyelvű oktatásban kb. 20 000 tanuló vesz részt, tehát *ennyi gyereket érint az ukrán nyelv oktatásának problémája*.

Az ukrainai nyelvtörvény 1989-es elfogadása nyomán az ukrán nyelv oktatását bevezették minden ukrainai, így a kárpátaljai magyar iskolákban is. 1990-ben érettségizett tehát az utolsó olyan korosztály, amely számára – ha nem ukrán tannyelvű iskolába járt – nem volt kötelező az ukrán nyelv tanulása. Megdöbbentő tény, hogy a Szovjetunió fennállása idején a negyvenmillió ukrán nép nyelvének oktatása Ukrajnában csupán az ukrán tannyelvű iskolákban volt kötelező. Az ukrainai orosz iskolákban az ukrán nyelv oktatása fakultatív jellegű volt, vagyis a tanuló szülei eldönthették, tanuljon-e gyermekük Ukrajnában ukrán nyelvet, avagy sem. A gyermekét orosz iskolába járató szülőnek elég volt írnia egy kérvényt, hogy gyermeke nem kíván ukránul tanulni, s kérésének eleget tettek. A nemzetiségi, így a magyar tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv oktatása egyáltalán nem (fakultatíve sem) szerepelt a tantervekben. Ez számokban azt jelenti, hogy az 1989/90-es tanévben az ukrán

³⁴ Jelentés 2000

³⁵ Csernicskó 1998:111

köz társaságban beiskolázottak 55,2 %-a számára nem volt kötelező az ukrán nyelv tanulása, s az iskolások 8,7 %-a (akik nemzetiségi iskolába jártak) biztosan nem tanult ukránul.³⁶

Érdemes megvizsgálni, hogy milyen következményekkel járt mindez az ukrán nyelv oktatásának mai helyzetére nézve.

---

³⁶ Vö. Csernicskó 1998

Az ukrán nyelv oktatásának feltételei Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban

A *Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata* (Barcelonai Nyilatkozat) kimondja:

„Mindenkinek joga van, hogy többnyelvű legyen, valamint, hogy ismerje és használja azt a nyelvet, amelyik a legjobban hozzájárul személyes fejlődéséhez vagy társadalmi mobilitásához”. (13. cikkely 2. pont)

„...mindenkinek joga van bármely nyelvet megtanulni” (23. cikkely 4. pont)

„Minden nyelvközösségnek joga van olyan oktatásra, mely biztosítja saját nyelvének teljes mértékű elsajátítását, beleértve a mindennapi nyelvhasználat legkülönbözőbb területeihez szükséges képességeket, valamint bármely más, általa kívánt nyelv lehető legalaposabb ismeretét”. (26. cikkely)³⁷

A *Hágai Ajánlás a Nemzetközi Kisebbségek Oktatási Jogairól* első pontjában a következőképpen fogalmaz: „A nemzeti kisebbségekhez tartozó személyek identitásmegtartási joga teljes egészében csak úgy valósulhat meg, ha az oktatási folyamat során anyanyelvüket kellő mértékben elsajátítják. Ugyanakkor a nemzeti kisebbségekhez tartozó személy felelőssége a szélesebb társadalmi közösségekbe való integrálódás *az államnyelv kellő mértékű birtokbavétele révén*”. Több korábbi nemzetközi dokumentum alapelveire hivatkozva az *Értelmező megjegyzések Általános bevezető* szakaszában ezt olvashatjuk: „Valamennyi jogi dokumentum változó mélységben a kisebbségeknek azt a jogát deklarálja, hogy anyanyelvük a kollektív identitás megőrzését szolgálja. Ez a jog mindenekelőtt az oktatás révén gyakorolható. Ugyanezen dokumentumok ugyanakkor hangsúlyozzák, hogy a kisebbségi nyelv révén a kollektív identitás megőrzésének jogát egyensúlyba kell hozni azzal a felelősséggel, amit a szélesebb társadalomba való integrálódás és az abban való részvétel jelent. Az integráció mind a makrotársadalom, mind pedig *az államnyelv(ek) alapos elsajátítását igényli*”.³⁸

Tehát egy kisebbségi közösség minden tagjának elidegeníthetetlen joga és felelőssége az államnyelv elsajátítása, valamint az olyan oktatásban való részvétel, ahol ez sikeresen megvalósulhat. Márpedig az ilyen oktatás feltételeinek a biztosítása mindenkor az állam kötelessége. Az ukránai „középfokú képzés állami standardjának koncepciója” kimondja, hogy „*az ukrán iskola, mint állami intézmény köteles biztosítani az ukrán nyelv ismeretének a középiskola*

---

³⁷ Barcelonai Nyilatkozat 1996

³⁸ Hágai Ajánlás 1996

*minden végzőse számára általánosan kötelező szintjét*³⁹ (lásd még a nyelvtörvény már említett 2. cikkelyét). Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban azonban az ukrán nyelv oktatásának alapvető feltételei is hiányoznak.

Melyek is lennének ezek a feltételek?

---

³⁹ Felhívás 1997

I. Módszertani alapelvek

Ahhoz, hogy egyáltalán tisztázzuk, milyen nyelvoktatásról is beszélünk, meg kell vizsgálunk a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák tanulóinak vonatkozásában az *anyanyelv*, *második nyelv*, *környezetnyelv*, *idegen nyelv* viszonyát.

Kétségtelen, hogy a kárpátaljai magyar iskolások túlnyomó többségének anyanyelve magyar. Az anyanyelv fogalmát a szakirodalomban általában komplex jelentésként szokták használni. A fogalom négy fő kritérium mentén definiálható⁴⁰:

1. A származási kritérium alapján az elsőként megtanult nyelv.
2. Az azonosulási kritérium alapján a) belső: az a nyelv, amellyel a beszélő azonosul; b) külső: az a nyelv, amellyel a beszélőt anyanyelvi beszélőként azonosítják.
3. A nyelvtudás fokának kritériuma alapján a legjobban ismert nyelv.
4. A funkció kritériuma alapján pedig a legtöbbet, leggyakrabban használt nyelv.

Nyilvánvaló, hogy ezeknek a definícióknak az alapján egy személynek több anyanyelve is lehet (ami a kétnyelvűség egyik típusaként értelmezhető); a különböző definíciók alapján ugyanannak a személynek más-más is lehet az anyanyelve; a kritériumok többségéből következik, hogy egy személy anyanyelve élete során változhat. A nyelvtudomány különböző területeihez különböző definíciók állnak közel: a kognitív nyelvészet, nyelvpszichológia a származási, a nyelvi jogokkal és a nyelv, kultúra, identitás viszonyával foglalkozó tudományterületek az azonosulási, az elméleti nyelvészet a nyelvtudás foka szerinti, a nyelv használatát a kutatásuk középpontjába helyező szakemberek pedig a funkcionális definíciót részesítik előnyben. A vizsgált csoport esetében azonban kevés kivételtől eltekintve a definíciók ugyanazt a területet fedik le, vagyis a négy definíció esetünkben ugyanazt a nyelvet határozza meg: a magyart.

Ez a kijelentés evidensnek tűnik ugyan, azért kell mégis megjegyezni, mert ebből az következik, hogy a kárpátaljai magyar gyerekek számára az ukrán nyelv nem tanítható az anyanyelv oktatásának módszertana szerint. Az ilyen próbálkozás sikertelenségét jól példázza a szovjet nyelvoktatás kudarca, ahol a nemzetiségi iskolákban az orosz nyelvet abból az elvből kiindulva oktatták, hogy az minden szovjet ember második anyanyelve, tehát nem tanítható úgy, mint egy idegen nyelv (az oroszitanítás eredményei egyébként sem indokolják e módszer átvételét). Az ukrán nyelv oktatásának módszertanában mégis sokszor felfedezhetők azok a

---

⁴⁰ Skutnabb-Kangas 1997

jegyek, melyek ennek az elvnek implicit, nem kimondott, burkolt jelenlétére utalnak. Erről árulkodik az a tény is, hogy az állam elvileg azonos színvonalú ukrán nyelvtudást vár el a magyar és az ukrán tannyelvű iskolák végzőseitől, aminek súlyos következményei vannak: a társadalomban nyelvi konfliktus kialakulásához vezet, valamint befolyásolja a gyerek további életét.

Ugyanakkor kijelenthető az a tény, hogy a kárpátaljai magyarság mint beszélőközösség kétnyelvű közösséget alkot. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy 1) a kétnyelvű közösség minden tagja kétnyelvű lenne; 2) a kétnyelvű személy mindkét (vagy több) nyelven azonos szintű (esetleg anyanyelvi szintű) nyelvtudással rendelkezne.

A beszélőközösség olyan komplex, összefüggő kommunikációs hálózat, melynek tagjai a saját és mások nyelvhasználatával kapcsolatos magatartásformákra vonatkozó közös tudásban osztoznak. Egy kétnyelvű beszélőközösség egyes tagjai tehát „nem feltétlenül ismernek vagy tudnak használni minden szóban forgó nyelvet, ugyanakkor kommunikatív kompetenciájuk alapján felismerik azokat a körülményeket, amelyek között más tagok úgy vélik, hogy helyénvaló használni e kódokat”⁴¹. (A kommunikatív kompetencia itt a grammatikai és nyelvhasználati kompetencia együttesét jelenti.) A kétnyelvűség tehát ebben az esetben egy szimbolikus kommunikációs közösség (több nyelvre vonatkozó) kollektív tudását jelenti, vagy legalábbis olyan felkészültségét, mely problémamegoldás során az egyes tagok számára – a nyilvánosság szerkezetétől függően – inkább vagy kevésbé hozzáférhető.

Az egyéni kétnyelvűséget viszont használat alapján szokták definiálni. „A kétnyelvűség két (vagy több) nyelv rendszeres használata, kétnyelvűek pedig azok az emberek, akiknek mindennapi életük során szükségük van két (vagy több) nyelvre, és ezt használják is”⁴² kommunikatív, szociokulturális szükségletüknek megfelelően.

El kell tehát szakadni attól a szemlélettől (tévhitől), hogy az egyéni kétnyelvűség két vagy több nyelv azonos fokú ismeretét jelenti. A nemzetközi szociolingvisztikai szakirodalomban ma már közhelynek számít, hogy a kétnyelvű beszélőknek ez csak igen kis hányadára jellemző. Az ukrán nyelv oktatásának esetében így hiba lenne a két nyelv azonos fokú ismeretét tűzni ki célul: az ukrán nyelv nem oktatható anyanyelvként és nem várható el annak anyanyelvi szintű ismerete. Az ukrán nyelv a kárpátaljai magyar gyerekek számára legfeljebb második nyelv lehet.

---

⁴¹ Bartha1999:64

⁴² Grosjean1992:51

„A két nyelvvel szemben egyforma elvárásokat támasztók voltaképpen fontosságuk tekintetében is egyenlőséget tesznek közējük. Pedig nyilvánvaló, hogy az anyanyelv szerepe nem állítható párhuzamba egy olyan nyelv szerepével, amely csupán szükséges eszköz ahhoz, hogy a kisebbségiek a szükséges mértékben és módon bekapcsolódjanak a társadalmi folyamatokba, amelyeket a többségi nyelv dominanciája jellemez”⁴³. Az iskola csak olyan kétnyelvűség kialakítására törekedhet, melyben az anyanyelv a domináns, a másodnyelvi dominancia fokozza a nyelvcsere veszélyét (az ilyen oktatási modell ugyanis nem „hozzáad”, hanem „elvesz” egyet a gyerek nyelveiből).

A Hágai Ajánlás a Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól (Értelmező megjegyzések az Alap- és középfokú oktatás című részhez) ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „A korábbi megközelítések a kisebbségi nyelvű oktatást (részben vagy egészben) csak azért szorgalmazták, hogy minél hamarabb át lehessen térni a kizárólag államnyelven folytatott oktatásra. A tananyagot kizárólag államnyelven tanító a kisebbségekhez tartozó gyermekeket a többségiekkel egy osztályba integráló, alámerítési típusú megközelítések nincsenek összhangban a nemzetközi normákkal. Ez vonatkozik a szegregált iskolákra is, melyekben a többségi nyelvet vagy egyáltalán nem, vagy csak minimális mértékben tanítják”⁴⁴.

Mindkettőre vannak kísérletek Ukrajnában, ami szintén nyelvi konfliktus kialakulásához vezetett.

Az eddigiek egyaránt jellemzők minden kárpátaljai magyar iskolásra. Egy hatékony és sikeres nyelvoktatási modell kidolgozásánál azonban figyelembe kell venni a környezet nyelvének hatásait is, hiszen ezek jelentősen befolyásolják a gyermek iskoláskor előtti és alatti nyelvtudását egyaránt. Ennek a kérdésnek a vizsgálatánál nem téveszthetők szem elől bizonyos demográfiai adatok.

Kárpátalja nyelvileg és etnikailag (valamint kulturálisan is) meglehetősen vegyes lakosságú terület. Az előző fejezetben viszont szó volt róla, hogy a kárpátaljai magyarság zöme négy járásban (Ungvári, Munkácsi, Beregszászi, Nagyszőlősi) többé-kevésbé homogén tömböt alkot (ez a demográfiai egység a „huszadik század végére sem szakadozott szét teljesen, annak ellenére, hogy e század folyamán többször próbálkoztak mesterséges megbontásával”⁴⁵).

---

⁴³ Csernicskó 1996

⁴⁴ Hágai Ajánlás 1996

⁴⁵ Csernicskó 1998:171

Ezekben a járásokban több tucat olyan közel száz százalékban magyarok által lakott falu található, ahol a gyerekek a mindennapi élet színterein nem találkoznak a magyartól különböző nyelvvel, nincs szükségük más nyelv használatára, így nincs módjuk azt megismerni sem. Az ukrán Pedagógiai Akadémia kutatói egyik tanulmányukban ezzel kapcsolatban a következőképpen fogalmaznak: „Az ukrán állami nyelv elsajátítása nagy mértékben függ a konkrét szociális feltételektől, az ukrán nyelvközegtől, az iskolán kívüli gyakorlati nyelvhasználat lehetőségeitől (...). A túlnyomórészt magyarok által lakott járások nyelvi közegének elemzése arról tanúskodik, hogy a magyar tannyelvű iskolák többsége (71,2 %-a) egynyelvű, vagyis magyar nyelvű, 11,1 %-a kétnyelvű (ukrán és magyar), 17,7 %-a többnyelvű közegben működik. A magyar iskolák tanulói között végzett felmérések azt tanúsítják, hogy csak a gyerekek kisebb részének (35,5 %-ának) van módja arra, hogy az iskolán kívül is ukrán nyelven beszéljen”.⁴⁶

Az itt élők a tömegtájékoztatási eszközökön keresztül sem találkoznak az ukrán nyelvvel: nem néznek ukrán televíziót, nem hallgatnak ukrán rádiót, nem olvasnak ukrán újságokat.

Míndezekből az következik, hogy a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák többségében, az olyanokban, melyek homogén magyar nyelvterületen működnek, az ukrán nyelvet az idegennyelv-oktatás módszertana szerint célszerű tanítani.

Más a helyzet azoknál a gyerekeknél, akiknél számítani lehet a spontán nyelvsajátítás lehetőségére. A fent említett nyelvi közegen kívül még figyelembe kell venni néhány tényezőt, melyek befolyásolhatják a spontán nyelvsajátítást.

Az első ilyen tényező a gazdasági helyzettel kapcsolatos. Ukrajna közismerten rossz gazdasági helyzete (hatalmas munkanélküliség, bérelmaradások, áruhiány, kimaradó közszolgáltatások, a csődbe ment ipari termelés, mezőgazdaság, tömegközlekedés, a szociális ellátás hiánya – lényegében a gazdaság minden területének katasztrofális helyzete) következtében a kárpátaljai magyar közösség életszínvonala mélypontra süllyedt. Ez azt eredményezi egyfelől, hogy a közösség lehetőségeihez mérten megpróbálja függetleníteni magát az államtól (magyarországi munkavállalás, árubeszerzés, a magyarországi oktatásban való részvétel stb.). „Ha egy kisebbségi közösség életmódjában viszonylag függetleníteni tudja magát attól az államtól, ahol él, azt jelenti, hogy tulajdonképpen nincs is igazából szüksége

---

⁴⁶ *Közoktatás* 1997/3

arra, hogy elsajátítsa annak nyelvét, hiszen a boldoguláshoz nincs vagy csak kevésbé van rá szüksége”.⁴⁷

A gazdasági helyzet romlásának eredménye másfelől az is, hogy a kárpátaljai magyarság meglehetősen negatívan viszonyul az ukrán államhoz (ezt bizonyítják egy, a kárpátmedencei magyarok identitásával foglalkozó tudományos felmérés adatai⁴⁸). Ez a viszony kihat az ukrán nyelvre is, csökkenti a magyar lakosság körében az ukrán nyelv presztízsét. A nyelvvel szembeni attitűdök pedig meghatározzák a nyelvvel szembeni viselkedést, magatartást. Ez esetünkben azt jelenti, hogy mind a közösségnek az államtól való gazdasági függetlenedése, vagyis a motiváció hiánya, mind a nyelvvel szembeni negatív attitűdök gátolják az ukrán nyelv spontán elsajátítását.

Kárpátalja vegyes lakosságú területein, ahol kialakult egy meghatározott típusa a magyar–ukrán közösségi kétnyelvűségnek, az egyes egyének számára a spontán nyelvsajátítást nehezíti az a tény, hogy a magyar és az ukrán nyelv genetikailag és tipológiailag is egyaránt igen távol áll egymástól (a magyar egyfelől klasszikusan agglutináló nyelv, másfelől nem szláv nyelv, de még csak nem is az indoeurópai nyelvcsalád tagja, ellentétben az ukránnal).

Itt érdemes megjegyezni azt a tényt is, hogy az ukrán és az orosz nyelv viszont közeli rokonok, a kárpátaljai magyarok nagy része pedig valamilyen szinten ismeri az orosz nyelvet. A két nyelv grammatikai, lexikai hasonlósága révén a magyarok valamiféle passzív ukrán nyelvtudással mégiscsak rendelkeznek, az orosz alapján többé-kevésbé megértik az ukrán nyelvű megnyilatkozásokat, nem tudják azonban aktívan használni az ukrán nyelvet, különösen nem a hivatalos, formális nyelvhasználati szférákban, főként pedig nem írásban. Amíg pedig „valaki boldogul egy másik nyelvvel is, amelyet már többé-kevésbé ismer, nem fog energiát és időt áldozni egy következő nyelv megtanulására és használatára, ha pedig egy nyelvet nem próbálnak meg használni, nem sajátítják el igazán”⁴⁹ (a motiváció hiányáról van tehát itt is szó). Az orosz nyelv ismerete azonban a mai kárpátaljai magyar iskolásoknak már csak igen kis százalékára jellemző.

Nyilvánvaló tehát, hogy a Kárpátalja vegyes lakosságú területein (főként a városokban, illetve a Felső-Tisza vidékének néhány településén) élő magyar iskolások számára, kiknek

---

⁴⁷ Csernicskó 1998:171

⁴⁸ Vö. *Magyar Nemzet* 2000. április 18. 6. oldal

⁴⁹ Csernicskó 1998:172

kétnyelvűsége eredete szerint spontán, a kétnyelvű környezet hatására kialakult kétnyelvűség, nem oktatható az ukrán nyelv ugyanolyan módszerekkel, mint az egynyelvű, homogén magyar környezetben élő iskolások számára, tehát az idegennyelv-oktatás klasszikus módszereivel. Ezeknek az iskoláknak a számára célszerű kidolgozni a másodnyelv/környezetnyelv oktatásának mind az anyanyelv, mind az idegen nyelv oktatásától különböző módszereit.

Felmerül azonban a kérdés, hogy ezeken a területeken a környezetnyelv tényleg ukrán-e. Lényegében a ruszin nyelv státusának kérdéséről van itt szó: önálló nyelvnek avagy az ukrán nyelv egyik helyi dialektusának tekintendő-e ez a kárpátaljai nyelvváltozat. A nyelv/nyelvváltozat/dialektus elkülönítése a nyelvek közötti távolság megítélése igen problematikus. A szociolingvisztikai szakirodalomban ma már evidenciának számít, hogy arra a kérdésre, mi minősül nyelvnek s mi egy nyelv dialektusának, szigorúan nyelvészeti szempontok alapján lehetetlen választ találni, a nyelvészeti faktorok mellett elengedhetetlen a társadalmi, politikai, etnikai, kulturális, vallási szempontok együttes figyelembe vétele.

A kárpátaljai ruszinság közösségi öntudatra ébredése a XIX. század végére – a XX. század elejére tehető, aminek első jelei, hogy a népcsoport az ukrántól eltérő önálló népként definiálta magát, s nyelvét is önálló nyelvként, nem pedig az ukrán egy változataként határozta meg. Az önazonosság alapjául az ortodoxokétól eltérő görög katolikus vallásuk, a különfejlődés, az etnikai keveredés, tehát a nyelvi kontaktushatások miatt az ukrán nyelvjárásoktól többé-kevésbé különböző nyelvük és sajátos szubkultúrájuk szolgált. Ekkor kezdtek el kísérletezni egy ruszin standard kodifikálásával. A kodifikáció az a folyamat, amelynek révén egy nyelvváltozat „nyilvánosan elismert és rögzített formát nyer, amelyben a nyelvtant, a szókészletet, a helyesírást és esetleg a kiejtést illetően lefektetik a „helyes” nyelvhasználat normáit. A kodifikáció lejátszódhat hosszabb idő alatt, hivatalos testület közreműködése nélkül, vagy egészen gyors tempóban”⁵⁰, hivatalos normalizáló szervek tudatos nyelvpolitikai, nyelvtervezési döntéseinek eredményeképpen. A kodifikáció eredményeit általában nyelvtanok és szótárak tartalmazzák.

A ruszinságnak ez a törekvése (különösen, hogy az akkori magyar állam politikai támogatását is maguk mögött tudhatták) akár sikerrel is járhatott volna, ha nem szólnak közbe a történelmi események. A Szovjetunió politikai koncepciójába nem illett bele egy nyugati orientáltságú és elkötelezettségű szláv vallási, nyelvi, kulturális közösség önálló nemzetiségként

---

⁵⁰ Trudgill 1997:36

való elismerése, ezért adminisztratív úton a szovjet hatóságok nem létezővé nyilvánították a ruszin nemzetiséget és nyelvet, a ruszin azonosságtudatban nagy szerepet játszó görög katolikus egyházat pedig betiltották, illetve a pravoszláv ortodox egyházba olvasztották⁵¹.

A mai felfogások szerint a kárpátaljai ruszin nyelvjárások egyértelműen függő (heteronóm) viszonyban vannak az ukrán nyelv autonóm (önálló és standardizált) változatával, így nem tekinthetők attól függetlenül, önállóan létezőnek. H. TÓTH IMRE és KOCSIS MIHÁLY⁵² például Kárpáti nyelvjárásokról beszél, amelyhez tartozó nyelvjárások a Kárpátok Ukrajna területén lévő északi és déli lejtőin, magában a Kárpátokban, valamint Kárpátalján találhatók. Megjegyzik, hogy sajátos vonásaik miatt egyes nyelvészek külön dialektusként kezelik őket. Ide tartoznak az Északi kárpáti (bojk), Középső kárpáti (kárpátaljai), Nyugati kárpáti (lemk) és részben a Keleti kárpáti (hucul) nyelvjárások. Hasonlóan vélekedik KOBÁLY JÓZSEF⁵³, aki ezeket a nyelvjárásokat még kisebb egységekre bontja, és még sokan mások is.

A ruszinhoz hasonló nyelvek önállóságának kérdését azonban „sosem nyelvészek döntik el, hanem a beszélők maguk (vagy valamely befolyásos csoportjuk); döntésükben persze jelentős szerepet játszanak az adott térség politikai, társadalmi, gazdasági és művelődési viszonyai.”⁵⁴ Jelenleg viszont Kárpátalján bár vannak kísérletek a ruszin nyelv önállósítására, kodifikálására,⁵⁵ ennek már egyrészt nincs tömegbázisa (a mai gazdasági helyzetben sokdrangú kérdéssé degradálódott), másrészt pedig minden ilyen törekvésnek számolnia kell a hivatalos ukrán nyelvpolitika ellenállásával, a presztízsromboló eszközök használatával⁵⁶. Márpedig ha valamely nyelvet vagy nyelvgyanús változatot az államnyelv nyelvjárásának

---

⁵¹ D.Dorcsinec, a népképviselők kárpátaljai területi tanácsának elnöke Nyilatkozatot adott ki A Nemzetiség Szabad Megválasztására és Visszaállítására való Állampolgári Jog Érvényesítéséről, melynek első és második pontja érvényteleníti ezen rendelkezéseket: „El kell ítélni az állampolgárok nemzetiségi hovatartozásának megállapításában alkalmazott azon antidemokratikus, erőszakos módszereket, amelyek a háború utáni években fordultak elő Kárpátalján a sztálini önkény körülményei közepette. A terület azon lakosainak, akik szeretnék pontosítani nemzetiségi hovatartozásukat, többek között a «ruszin nemzetiség megállapítása érdekében», egyénileg kérvényt kell benyújtaniuk a helyi önkormányzati szervekhez.” (Lásd még a kisebbségi törvény már említett 11. cikkelyét.) Nem sokan éltek ezzel a lehetőséggel, mely mára érvényét veszítette, mivel az új ukrán személyi igazolványokban – nyugat-európai mintára – már nem szerepel adatként a nemzetiség.

⁵² Vö. H. Tóth 1998

⁵³ Kobály 1997

⁵⁴ Lanstyák 1998:135

⁵⁵ Fedinisinec 1996

⁵⁶ Presztízsrombolásnak tekintendő az olyan nézetek hangoztatása, hogy az adott nyelven nem művelhető tudomány, irodalom, hogy nincs rendes nyelvtana, hogy nem önálló nyelv, csak nyelvjárás, és természetesen a többségi nyelv nyelvjárása; Ha az iskola stigmatizálja a gyermek

tekintjük, akkor kihúzzuk a talajt az önállósodási szándékok nyelvi érvei alól: „a nyelvek dialektusnak, népnyelvnek, tájszólásnak minősítése arra szolgál, hogy a hatalmat nem birtokló nemzetek önrendelkezésre irányuló törekvéseit kizárják, arra hivatkozva, hogy esetükben hiányzik a nemzeti lét egyik feltétele, a teljesen kifejlődött nyelv. Így az állammal nem rendelkező nemzeteket vagy népeket társadalmilag fogyatékosnak, a nemzetközi színen pedig láthatatlan nem szereplőknek tekintik”⁵⁷.

Nyelvjárások, nyelvváltozatok és önálló nyelvek elkülönítése tehát (nyelvi) emberi jogi és nem utolsó sorban politikai kérdés is. Hogy a nyelven kívüli faktorok, főként a (politikai) hatalom birtoklása, már a nyelv definiálásánál is milyen kiemelkedő szempontnak számítanak, azt jól példázza a nyelvnek MAX WEINREICHTól származó meghatározása: „A nyelv olyan dialektus, melynek hadserege és flottája is van.” Ezáltal a nyelvtudományi aforizmává vált definíció által a ruszin nyelv/dialektus jelenlegi problémája is teljesen érthetővé válik.

Mindazonáltal akár önálló nyelvnek, akár az ukrán nyelv egy dialektusának tekintjük is a ruszint, annyi bizonyos, hogy közte és az ukrán standard között sokkal jelentősebbek a lexikai, grammatikai különbségek, mint például a magyar nyelvjárások és a magyar nyelv standard változata között (az olyan beszélőközösségeket, mint a ruszin anyanyelvűeké, széttartó dialektusú közösségeknek szokták nevezni). A lakosság körében a két nyelvváltozat megnevezése is különbözik: az ukrán nyelv standard változatát *tiszta ukránnak* nevezik; aki pedig a helyi dialektust használja, arra azt mondják, hogy 'по-нашому' vagy 'по-закарпатський' beszél.

Márpedig az tény, hogy a kétnyelvű közegben élő magyar gyerekek, ha ismerik is a többség nyelvét, akkor is a helyi dialektust ismerik, nem pedig az ukrán standardot, viszont egy földrajzi terület dialektusának és egy nyelv standard változatának ismerete közé semmiképpen se tehető egyenlőségjel. (Itt a két változat kölcsönös érthetősége miatt a nyelvelsajátítás motivációjának ugyanaz a hiánya jelenik meg, mint amiről már szó volt az orosz nyelvvel kapcsolatban.) A téma szempontjából releváns kérdés tehát úgy tehető fel, hogy ezek a gyerekek vajon igazából ukránul tudnak-e vagy sem, illetve hogy a kétnyelvű közegben élő magyar iskolások számára vajon tényleg az ukrán-e a környezetnyelv. Egy minden szempontot figyelembe vevő módszertannak számolnia kell ezekkel a kérdésekkel, s el kell döntenie, hogy

---

nyilvános anyanyelvhasználatát, ami befolyásolja kognitív fejlődését, valamint az anyanyelvvel szemben negatív attitűdöket alakít ki.

⁵⁷ Skutnabb-Kangas 1997

hogyan viszonyuljon a ruszin nyelv problémájához (ez egyébként nemcsak a magyar, hanem az ukrán iskolák vonatkozásában is gondot jelent).

Az iskolákban természetesen a standard ukrán nyelvváltozatot oktatják. Ismeretes azonban, hogy az ukrán nyelv kodifikációjának, szókincs bővítésének folyamata még nem befejezett. A szovjet rendszerben több grammatikai jelenséget „száműztek” az ukrán nyelvből ideológiai okokból, amelyeket most igyekeznek visszaállítani; lexikai téren pedig szintén elburjázottak az úgynevezett „ruszszicizmusok”, amelyek vagy valaha volt ukrán szavak helyett jelentek meg, vagy új, addig nem létezett fogalmak megnevezéseként, s amelyektől most igyekeznek „megtisztítani” a nyelvet. Ez néha szintén nyelvi bizonytalanságot eredményez az ukrán nyelv használatakor a magyar (és nemcsak a magyar) anyanyelvű beszélőknél.

Itt érdemes még megjegyezni, hogy a nyelvoktatás/tanulás sikerességében nem mellékes szempont a szülői segítség sem. Az ukránul sohasem tanult, magyar anyanyelvű és csak magyarul tudó egynyelvű, esetleg a helyi dialektust vagy az orosz nyelvet ismerő kétnyelvű szülők, akik különösen az ukrán nyelv megújuló standardját egyáltalán nem ismerik, nem tudnak segíteni gyermekeiknek az államnyelv elsajátításában (pl. házi feladatok elkészítésében stb.), így a tanulók (tankönyvek, szótárak, szöveggyűjtemények stb. hiányában) kizárólag az iskolai órákra vannak utalva, szülői, családi segítségre nem, vagy csak korlátozott mértékben számíthatnak. Ebből a szempontból az ukránnyelv-oktatás módszertanának Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban mindenképpen az idegennyelv-oktatás módszereit kell követnie.

Végezetül még egy dolog, amire a módszertannak, különösen kisebbségi gyerekek oktatásánál, feltétlenül figyelemmel kell lennie. Ez pedig nem más, mint az a tény, hogy az idegen nyelv elsajátításának folyamata mindig visszahat a gyermeknek az anyanyelvről, de általában a nyelvről és kultúráról alkotott felfogására. Egy idegen nyelvet megtanulni „annyit jelent, hogy valakit bevezetnek egy nyelvbe, és ezáltal a megalapozó bevezetés által nemcsak a szóban forgó nyelvet tanulja meg, hanem – az anyanyelvvvel összevetve – a nyelv természetéről is megtud valamit és magára a nyelvtanulási folyamatra is oda tud figyelni”⁵⁸. Az ukrán nyelvnek a magyar tannyelvű iskolák elemi osztályaiban való oktatása tehát célul tűzheti maga elé azt is, hogy megalapozza a további nyelvtanulási folyamatokat (úgy az ukrán, mint egy újabb idegen nyelvre vonatkozóan), döntően járuljon hozzá a nyelvi tudatosság kialakulásához, valamint kezdettől fogva bevezessen egy másik kultúrába. Ennek előnye, hogy a tanuló a

---

⁵⁸ Christ 1997:206

nyelvet mint kulturális jelenséget ismeri meg (vagyis felismeri a nyelv integratív társadalmi funkcióját).

Mindezzel szorosan összefügg az anyanyelvi nevelés és az idegennyelv-oktatás viszonya. Míg az anyanyelv fejlődése a nem tudatos, nem akarati, spontán beszéddel kezdődik, és a nyelv tudatos alkalmazásával tetőzik, addig az idegennyelv-elsajátítás az adott nyelv tudatos, akarati birtokba vételével kezdődik, és a spontán beszéddel tetőzik. Az idegen nyelv elsajátítása ezért általában az anyanyelv tudásának bizonyos szintjére támaszkodik, az anyanyelv szemantikai, szintaktikai és fonológiai rendszereit különböző módon és mértékben használja fel. Az idegen nyelv elsajátítása azonban visszahat az anyanyelvre. Ezért fontos, hogy az idegennyelv-oktatás olyan módszereit alkalmazza, melyek az anyanyelv jelenségeinek általánosítását eredményezik a gyerek tudatában, és hozzásegítik őt ahhoz, hogy úgy fogja fel anyanyelvét, mint az emberi nyelv egy speciális esetét. Ebből a szempontból tehát az ukránnyelv-oktatás módszertanának a magyar nyelvre kell épülnie (úgy, hogy ne riassza el a gyereket az ukrán nyelv tanulásától), valamint építenie kell az anyanyelvet is⁵⁹.

Összefoglalva az eddigieket azt mondhatjuk, hogy a módszertannak, mely az ukrán nyelv oktatásának speciális feladatát tűzi ki célul Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban, szem előtt kell tartania néhány kritériumot:

1. A magyar iskolások vonatkozásában figyelembe kell venni az anyanyelv, második nyelv, környezetnyelv, idegen nyelv viszonyát.
2. Az ukrán nyelv a magyar iskolákban nem oktatható anyanyelvként, és nem várható el annak anyanyelvi szintű ismerete. A magyar iskolások számára az ukrán nyelv legfeljebb második nyelv lehet. Az iskola olyan kétnyelvűség kialakítására törekedhet, melyben az anyanyelv a domináns, mivel a másodnyelvi dominancia fokozza a nyelvcseré veszélyét. Az anyanyelvi szint elérésének irreális célja helyett a reálisabb és hasznosabb célra, a kompetens kétnyelvűvé válásra kellene tehát helyezni a hangsúlyt.
3. A homogén magyar nyelvterületen működő magyar tannyelvű iskolákban az ukrán nyelvet az idegennyelv-oktatás módszertana szerint célszerű tanítani.
4. Figyelembe kell venni a spontán nyelvelsajátítást befolyásoló tényezőket: nyelvi környezet (demográfiai tényező), az ukrán nyelv pesztízse, a nyelvvel szembeni

attitűdök, a közösségnek az államtól való gazdasági függetlenedése (gazdasági tényező), a magyar és az ukrán nyelv genetikai és tipológiai távolsága. Nem hagyható figyelmen kívül az orosz nyelv ismerete mint a nyelvelsajátítás motivációját gátló tényező.

5. A vegyes lakosságú területeken élő kétnyelvű iskolások számára célszerű kidolgozni a második nyelv/környezetnyelv oktatásának mind az anyanyelv, mind az idegen nyelv oktatásától különböző módszereit.
6. Számolni kell a ruszin nyelv/dialektus státusának kérdésével, azokkal a kérdésekkel, hogy a kétnyelvű környezetben élő magyar iskolások ukránul tudnak-e vagy sem, számukra tényleg az ukrán-e a környezetnyelv – tehát a módszertannak el kell döntenie, hogyan viszonyuljon a ruszin nyelv problémájához.
7. Számolni kell annak a következményeivel, hogy az ukrán nyelv kodifikációs, szókincsbővítési folyamata még nem befejezett.
8. Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy az ukránul tanuló magyar gyerekek szülői segítségre általában nem számíthatnak, így kizárólag a tanórákra vannak utalva.
9. Végül szem előtt kell tartani azt a tényt, hogy az idegen nyelv elsajátításának folyamata mindig visszahat az anyanyelvről, általában a nyelvről és a kultúráról alkotott felfogásra. Ezért célul kell tűzni azt is, hogy a nyelvoktatás megalapozza a további nyelvelsajátítási folyamatokat, hozzájáruljon a nyelvi tudatosság kialakulásához, bevezessen egy másik kultúrába, a nyelvet mint kulturális jelenséget ismertesse meg. Az ukrán nyelv oktatásának a gyerekek magyar anyanyelvére kell épülnie, ugyanakkor építenie is kell azt.

Megvizsgálva az ukrán nyelv tanításának Kárpátalján alkalmazott jelenlegi módszereit megállapítható, hogy a fenti kritériumok mentén a magyar tannyelvű iskolákban az ukrán nyelv oktatásának – kimondottan erre a speciális helyzetre vonatkozó – módszertani alapelvei kidolgozatlanok.

---

⁵⁹ Bánréti 1999

II. Nyelvtanárok

A Hágai Ajánlás a Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogairól Alap és középfokú kisebbségi oktatás című részében ez áll: „A hivatalos államnyelvet (...) szokásos iskolai tantárgyként kell oktatni; leginkább olyan kétnyelvű tanárookra bízni, akik jól ismerik a gyermek kulturális és nyelvi hátterét”.⁶⁰

A nemzetközi dokumentum fent idézett passzusában megfogalmazott követelmény összhangban van azzal a már említett módszertani alapelvvel, hogy az idegennyelv-oktatásnak a gyermek anyanyelvére kell alapoznia, arra kell épülnie. „Valószínűleg kevés olyan nyelvtanár, tanárképző szakember, tankönyvszerző vagy alkalmazott nyelvész található, aki vitatná, hogy minden olyan idegennyelv-tanítás, amely a tanulók anyanyelvét figyelmen kívül hagyja, *per definitionem* alacsonyabb rendű annál, mint amikor az anyanyelvet is megfelelő figyelemben részesítik”.⁶¹ Az anyanyelv figyelembevételének szükséges volta az idegennyelv-oktatásban ma már evidenciaszámba megy, szakmai-tudományos alapkövetelmény.

Kárpátalján azonban hiányoznak a szakképzett kétnyelvű ukránnyelv-tanárok. Ennek az az oka, hogy mint említettem, a nemzetiségi iskolák tantervében nem szerepelt az ukrán nyelv oktatása, így soha egyetlen magyar tannyelvű iskolát végzett diák sem jelentkezett a felsőoktatási intézmények ukrán szakára (hiszen már a felvételi követelményeknek sem tudtak volna eleget tenni). Másrészt viszont a nemzetiségi iskoláknak nem is volt szükségük ukránnyelv-tanárra, ezért értelemszerűen ukrán szakosokat sem helyeztek magyar tannyelvű iskolákba. A magyar nemzetiségű (és magyar iskolát végzett) tanárok többsége azonban szívesebben dolgozik a magyar iskolákban. Ennek következményeképpen egész Kárpátalján óriási szakemberhiány tapasztalható: hiányoznak a magyarul is beszélő szakképzett ukránnyelv-tanárok. Az iskolák úgy próbálják megoldani ezt a helyzetet, hogy vagy magyarul nem tudó, de szakképzett ukrántanárokat alkalmaznak, vagy magyarul is tudó, de nem ukrán szakos tanárookra bízák az ukrán nyelv oktatását⁶². Általában az orosz tanárookra hárul ez a feladat, vagy olyan pedagógusokra, akik valamennyire beszélnek az ukrán nyelvet. Rövidtávon ezt a problémát (legalábbis a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség véleménye szerint) az olyan

---

⁶⁰ Hágai Ajánlás 1996

⁶¹ Kontra 1999:103

⁶² Eddig eleve kevés volt a szakképzett ukrántanár, hiszen a szovjet-ukrán felsőoktatási intézményekben aránytalanul több orosz szakos tanult, mint ukrán, ami a Szovjetunió nyelvpolitikájának az ukrán nyelv nem túl magas presztízsének, valamint a nehezebb elhelyezkedési lehetőségeknek volt köszönhető.

magyarul tudó oroszszakos tanárok átképzésével lehetne megoldani, akik eddig is magyar iskolákban tanítottak, és rendelkeznek a feladat ellátásához szükséges tapasztalatokkal.

Ez az a pont, ahol felvetődik egy másik megoldásra váró probléma is. Ugyanis Ukrajna felsőoktatási intézményeiben kizárólag bölcészeket, ukrán filológusokat képeznek, olyan ukránnyelv-tanárokat, akik nem ukrán anyanyelvű gyerekek számára oktatnák az ukrán nyelvet, nem⁶³. Az az ukrán filológus, aki magyar tannyelvű iskolában szeretne elhelyezkedni, némi ismeretet e téren legfeljebb úgy szerezhet, ha kötelező gyakorlótanítását valamelyik magyar iskolában végzi. Márpedig az anyanyelvi és idegen nyelvi oktatás között óriási különbség van. A jelenlegi helyzet ellentmond annak az előző részben említett módszertani alapelvnek, hogy az ukrán nyelv a magyar tannyelvű iskolákban nem oktatható anyanyelvként.

Az érvényben lévő tanterv szerint a nemzetiségi iskolákban az ukrán nyelvet első osztálytól kezdve kell tanítani. Ezt a feladatot vagy az elemi osztályok tanítóira, vagy ukrán szakos (esetleg ukránul tudó) középiskolai tanárookra bízják. Holott mindkét féle tanár csak a szükséges ismeretek (és képességek) egyikével rendelkezik. Pedig a korai idegennyelv-oktatás egy messzemenőig specializált feladat, mely különleges képzettségű nyelvpedagógusokat igényel. Ebben az életkorban talán a legfontosabb az anyanyelvvvel kapcsolatos módszertani alapelvek betartása:

1. Az idegen nyelv oktatásának az anyanyelvre kell épülnie, az oktatási folyamatból nem zárható ki a gyerekek anyanyelve. Ezért a magyarul nem tudó pedagógusok alkalmazása (különösen Kárpátalja homogén magyar lakosságú területein, ahol a spontán nyelvelsajátítással számolni nem lehet) az ukrán nyelv oktatását eleve sikertelenségre ítéli, valamint negatívan befolyásolja a gyerek kognitív fejlődését.
2. Az idegen nyelv nem oktatható anyanyelvként, ezért olyan tanárookra van szükség, akik kimondottan az ukrán mint idegen nyelv és második nyelv oktatására vonatkozó képzésben részesültek.

---

⁶³ A Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Magyar–Ukrán Vegyes Bizottság több ülésén is napirendre tűzte a kérdést, és megfogalmazta azt az ajánlást, hogy az Ungvári Nemzeti Egyetemen induljon olyan képzés, mely a magyar tannyelvű iskolák számára biztosít ukránnyelv-tanárokat. Az ilyen tanárok felkészítése a Beregszászon lévő Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskolán nem megoldható, mivel az nem állami intézmény, így nem kaphat erre állami felkérést, se állami finanszírozást. A Vegyes Bizottság ajánlásának ellenére a helyzet továbbra se változott, a nemzetiségi iskolák ukrántanárainak speciális képzése Ukrajnában máig nem megoldott. (Vö. www.htmh.hu)

3. A pedagógusnak ismernie kell a gyerek életkorának megfelelő anyanyelvtudását, hogy az idegennyelv-oktatás folyamatában erre építhessen. Ezért van szükség olyan tanárokra, akik a korai nyelvoctatásra vonatkozó speciális képzésben részesültek.
4. Ez az életkor a legalkalmasabb arra, hogy az ukrán nyelv oktatása megalapozza a további nyelvelsajátítási folyamatokat, ezért nem elegendő, ha a tanár tud ukránul, szakirányú képzésben is kell részesülnie.
5. Különösen nagy a pedagógus felelőssége a kora nyelvoctatásnál, ha arra gondolunk, hogy az idegen nyelv elsajátítása visszahat az anyanyelvről, nyelvről és kultúráról alkotott felfogásra, arra, hogy az idegennyelv-oktatásnak az anyanyelvet is építenie kell.

Azoknak a tanároknak, akik szakképzettek s egyben kétnyelvűek (azaz ukrán szakosok és tudnak magyarul), anyanyelve többnyire a helyi (ruszin) nyelvváltozat. Nem megkerülhető kérdés, hogy ezek a pedagógusok hogyan használhatják – és használhatják-e egyáltalán – órán anyanyelvüket, illetve hogy viszonyuljanak ahhoz, ha a többnyelvű környezetben élő tanulók ukrán órán ezt a nyelvváltozatot használják.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a Hágai Ajánlás szerint a nyelvtanároknak nemcsak a gyermek nyelvi, hanem kulturális háttérét is ismernie kell. Ez különösen fontos akkor, ha arra gondolunk, hogy az idegennyelv-oktatás célja az is, hogy bevezessen egy másik kultúrába. Ehhez persze szükséges, hogy az ukrántanárok valamilyen szinten kötődjenek az ukrán nyelvhez és kultúrához, rendelkezzenek némi ismerettel a kultúraközi kommunikáció terén.

Míndezek a nyelvtanárokkal szemben megfogalmazott fenti követelmények FRANCISCO GOMES DE MATOS szerint⁶⁴ jogai is az idegennyelv-tanároknak. Azt állítja, hogy minden nyelvtanár joga:

1. minden téren megfelelő szakképzésben részesülni (ami persze minden szakember joga, összefügg több más emberi joggal, feltételeit az államnak kell biztosítania);
2. tanítványaival egy közös nyelv és kultúra ismeretében osztozni (a kétnyelvűséghez való jog);
3. a tanítandó nyelv magas szintű grammatikai és nyelvhasználati ismerete mellett nem feltétlenül anyanyelvi tanárnak lenni (a nyelvpedagógiában ma már összeomlott az a tévhit, hogy az anyanyelvi tanár az ideális tanár⁶⁵);

---

⁶⁴ Gomes de Matos

4. saját vagy tanítványai anyanyelvét az órán használni (ezzel összefügg a nyelvet tanulók megértéshez való, valamint anyanyelv-használati joga, a nyelvelsajátításhoz való nyelvi jog és egy sor más, az előző fejezetekben részletesebben ismertetett emberi jog).

Az ukrán nyelv presztízsének emelkedésével a fenti problémák egy része nagy valószínűséggel meg fog oldódni. A kérdések azonban összefüggenek: amíg nincsenek minden téren szakképzett és egyben magyarul is tudó ukránnyelv-tanárok (és az ukrán nyelv oktatásának egyéb feltételei sem biztosítottak), addig nem lesznek olyan ukránszakos pedagógusok, akik magyar tannyelvű iskolát végeztek volna.

Mindemellett az sem lenne haszontalan, ha a nyelvtanár-jelöltek képzésük során a kétnyelvűségről és a nyelvi emberi jogokról is ismereteket szerezhethetnének.

---

⁶⁵ Medgyes 1995

III. Szótárak, oktatási segédeszközök

A kárpátaljai magyar iskolák számára egyáltalán nem készültek ukrán–magyar és magyar–ukrán szótárak. Az utolsó tudományos igényűnek mondható ukrán–magyar és magyar–ukrán kétkötetes szótár 1961-ben⁶⁶, illetve 1963-ban⁶⁷ jelent meg, melyben az ukrán grammatika rövidített, vázlatos leírása is helyet kapott. Ez a szovjet érában készült szótár azonban semmiképpen sem tükrözi az ukrán nyelv mai állapotát: tele van grammatikai és lexikai russzicizmussal, valamint a szovjet ideológia fogalmaival. Emellett pedig hiányzik az iskolákból és a könyvtárakból is.

A *Bóbita* című kárpátaljai gyereknap⁶⁸ mellékleteként 1996-ban napvilágot látott egy kezdetleges szógyűjtemény, mely azonban nem pótolhat egy szótárt.

1997-ben végre kiadásra került egy ukrán–magyar, illetve magyar–ukrán kisszótár⁶⁹, mely a képzett szavakkal együtt kb. 5-5 ezer szócikket tartalmaz, ám – bár jobb a semminél – nem pótolhat egy tudományos igénnyel készült munkát, már csak azért sem, mert szótártani szempontból értéke erősen megkérdőjelezhető (pl. a magyar igéket infinitivusi alakban közli).

Ukrajna Nemzetiségi és Migrációs Minisztériuma 1996 áprilisában másfélmilliárd kuponkarbovanecet (akkori árfolyamon kb. másfélmillió forintnak megfelelő összeget) utalt ki a magyar honfoglalás 1100. évfordulójának kárpátaljai megünneplésére. Ezt a pénzt a honfoglalásnak szentelt tudományos konferencia megrendezésére, valamint PETRO LIZANEC A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza II. kötetének és egy ukrán–magyar szótárnak a megjelentetésére kívánták fordítani⁷⁰. A konferenciát megtartották, az atlasz (melynek I. kötetéről⁷¹ igen negatív recenziók jelentek meg Magyarországon több rangos tudományos folyóiratban) napvilágot látott⁷², az ukrán–magyar szótár kiadására azonban mindeddig nem

---

⁶⁶ Csucska 1961

⁶⁷ Katona 1963

⁶⁸ *Bóbita* 1996

⁶⁹ Kisszótár 1997

⁷⁰ Vö. *Kárpáti Igaz Szó* 1996. április 20.

⁷¹ Lizanec 1992

⁷² Lizanec 1996

került sor⁷³. (A Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosításával Foglalkozó Magyar–Ukrán Vegyes Bizottság ezt a kérdést is többször napirendre tűzte⁷⁴.)

A Nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola Ukrán és Ruszin Filológiai Tanszékén UDVARI ISTVÁN és munkatársai készítene egy többkötetes, kötetenként kb. 16000 címszót tartalmazó ukrán–magyar szótárt, melyből eddig két kötet jelent meg⁷⁵, Kárpátalján viszont ez sem hozzáférhető.

A szótárak hiánya megint azzal a problémával szembesít, hogy így nem lehet a nyelvoktatás során hatékonyan alapozni a gyermek anyanyelvére, ami jelentősen rontja az egész oktatási folyamat eredményességét.

Oktatási segédeszközök magyar tannyelvű (és egyéb nemzetiségi) iskolák számára egyáltalán nem készültek.

---

⁷³ Vö. Csernicskó 1998

⁷⁴ Vö. www.htmh.hu

⁷⁵ Vö. Grigássy 2000

IV. Tantervek

A nemzetiségi iskolák számára nincsenek végleges tantervek. A Kárpátaljai Területi Továbbképző Intézet és az ukrán Oktatásügyi Minisztérium között ugyanis hosszas presztízsvita dúl, melynek a tétje, hogy ki jogosult a nevezett tantervek kidolgozására: Ungvár vagy Kijev⁷⁶.

Holott a *Hágai Ajánlás* (az alap és középfokú oktatásról szóló rész 20. pontja) kimondja: „A kisebbségi tanterv tartalmát az érintett kisebbségeket képviselő testületek aktív részvételével kell kialakítani”. A *Decentralizáció és részvétel* című rész 5. pontjában pedig ez áll: „Az államoknak olyan feltételeket kell teremteniük, hogy a nemzeti kisebbség tagjait reprezentáló intézmények hatékonyan tudjanak közreműködni a kisebbségi oktatással kapcsolatos politika és programok fejlesztésében, végrehajtásában”. Az *Értelmező megjegyzések* idevágó részében újra hivatkozik több korábbi nemzetközi dokumentum megfelelő passzusaira, melyek hangsúlyozzák „a nemzeti kisebbségek döntéshozatali folyamatban való részvételének szükségességét, különösen az őket közvetlenül érintő ügyekben. A döntéshozatali folyamatban való tényleges részvétel – különösen, ha ez kisebbségeket érint – a demokratikus folyamat lényeges eleme.”⁷⁷

Ukrajna és Magyarország közös *Nyilatkozata* együttműködésük elveiről a nemzeti kisebbségek jogainak terén, figyelembe véve a fenti ajánlásokat, szintén kimondja: „A Felek kifejezik készségüket, hogy a nemzeti kisebbségek számára olyan státusz megteremtését ösztönzik, amely biztosítja jogukat a hatékony részvételre a közügyekben, ideértve az identitásuk védelmével és fejlesztésével kapcsolatos kérdéseket, a lakóhelyüket érintő döntések meghozatalát és végrehajtását” (5. pont). (Lásd még a kisebbségi törvény 6. cikkelyét.)⁷⁸

A kárpátaljai magyar érdekképviseleti szervezetek (elsősorban a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség) tevékenysége jelenleg döntően a magyar nyelvű oktatási rendszer megtartására és továbbfejlesztésére, valamint egy önálló magyar tankerület létrehozására irányul (egyfajta kulturális autonómia részeként⁷⁹). Ez az elképzelés egyelőre a hatalmi szervek ellenállásába ütközik, holott az említett dokumentumok passzusainak értelmében – a demokratikus folyamat részeként – a magyar

---

⁷⁶ Vö. Csernicskó 1998

⁷⁷ Hágai Ajánlás 1996

⁷⁸ Nyilatkozat 1991

⁷⁹ Vö. Gulácsy 1994

tannyelvű iskolák tanterveinek kidolgozása egy ilyen tankerület szakembereinek aktív részvételével és jóváhagyásával kellene, hogy történjen.

V. Tankönyvek

Az ukrán nyelv oktatásának bevezetése óta tíz év telt el, és a nemzetiségi iskolák egyes osztályai számára még mindig nem készültek el az ukránnyelv-tankönyvek. Azok a könyvek pedig, melyek már elkészültek, gyerekek és tanárok (!) számára egyaránt hozzáférhetetlenek (van olyan iskola, ahol az ukrántanárok még kézbe sem foghatták ezeket a könyveket).

Eddig az iskolák többségében azokból a tankönyvekből tanítottak, amelyek egykor az orosz iskolákban ukránt tanulók számára készültek. Az ilyen könyvekben azonban a magyarázatok, feladatok stb. szövegei orosz nyelvűek. 1993. óta egyetlen kárpátaljai iskolában sem oktatják az orosz nyelvet, így a magyar gyerekek az államnyelvet egy olyan nyelv közvetítésével tanulják, amelyet sosem tanultak, így nagy többségük nem is ismerheti. Bizonyos osztályokban pedig az oktatás az ukrán iskolák számára készült tankönyvekből folyik.

A már elkészült tankönyvekkel sem sokkal jobb a helyzet. Ezekben ugyanis minden magyarázat, utasítás stb. ukrán nyelvű; mindegyikükről elmondható, hogy teljes egészében ignorálják a gyerekek anyanyelvét. Ilyen szempontból igencsak emlékeztetnek azokra a modern brit és amerikai angol nyelvkönyvekre, melyek „anyanyelv nélküli, fantom tanulók” számára íródtak⁸⁰. Az anyanyelv mellőzésének problémájáról a nyelvoktatásban a *Módszertani alapelvek* című fejezetben már részletesen szó esett. Megjegyzendő azonban, hogy nemcsak az egynyelvű nyelvtanárok, hanem az egynyelvű nyelvtankönyvek is figyelmen kívül hagyják azt az alapelvet, hogy az idegen nyelv oktatásának az anyanyelvre kell épülnie, az anyanyelv-tudás életkornak megfelelő szintjére kell támaszkodnia.

Ebből a szempontból egyetlen tankönyv képez kivételt: KAPITÁNY MARIANNA és PAVLO CSUCSKA 1996-ban megjelent, a magyar iskolák 3. osztálya számára készült ukrán nyelvtankönyve⁸¹. Ez egy ábécéskönyv, melynek érdekessége, hogy a magyar és ukrán ábécé betűit hasonlítja össze. Valószínű azonban, hogy ez a módszer többet árt, mint használ, ugyanis több szempontból „fonetikai zűrzavart” okoz a gyerekekben mind az anyanyelvük, mind az ukrán nyelv hang (fonéma)–betű megfeleltetésének terén. Egyetlen jellemző mozzanatot említek csak. Az ukrán lágyságjelet (ѣ) a magyar 'y'-nak felelteti meg, az ukrán 'а' betűt pedig a magyar 'd' betűnek, míg a magyar 'g'-t az ukrán 'r' -nek. A gyerekek pedig ezek után hosszasan gondolkodhatnak azon, hogy vajon az ukrán 'бѣдѣ' szót kell-e 'бѣдѣ'-nek, vagy

---

⁸⁰ Kontra 1999:101

⁸¹ Kapitány 1996

a magyar 'fagylalt' szót 'fadyalt'-nak írni. Ez a módszer nem veszi figyelembe, hogy az idegen nyelv elsajátításának folyamata mindig visszahat az anyanyelvre; és ellentétes azzal a módszertani alapelvvel, hogy az idegennyelv-oktatásnak a gyerek anyanyelvét is építenie kell, valamint elő kell segítenie az anyanyelv jelenségeinek általánosítását, hogy a gyerek magának az emberi nyelvnek a természetéről szerezhessen ismereteket. A tankönyvről egyébként negatív véleményt alkotott az Ukrán Pedagógiai Tudományok Akadémiájának Pedagógiai Intézete is.⁸²

A tankönyvekről egyébként az mondható el, hogy ezek tipikusan grammatikai tankönyvek: arra az elvre alapoznak, hogy a nyelvtudás az idegen nyelv morfológiai–szintaktikai szerkezetének megismerése és elsajátítása révén szerezhető meg. Ez az elv azt a feltételezést takarja, hogy a nyelvtani szabályrendszer ismerete azonos a nyelvtudással, s hogy a kommunikatív kompetencia a szabályrendszer elsajátítása után úgyszólván magától kialakul. Ezért a grammatikai módszer a nyelvtanítás fő feladatának a nyelvi formák elsajátítását tekinti, miközben megelégedik arról, hogy ez voltaképpen alá van vetve a kommunikációnak. MEDGYES PÉTER így vélekedik erről: „Végére is a nyelvtani formák oktatását nem pusztán létezésük, hanem inkább az általuk képviselt kommunikációs érték indokolja. Hiába jön tisztába a tanuló a grammatikai jelentéssel, ha a szociokulturális jelentés homályban marad. Hiába alkalmazza az elszigetelt nyelvtani szerkezeteket akár bravúros gyorsasággal, ha a valóságos beszédhelyzetekben csődöt mond a tudása. Ennek az az oka, hogy a grammatikai módszer egy-egy részletre irányítja a figyelmet anélkül, hogy e részletnek az egészben betöltött szerepét gyakoroltatná”.⁸³ Az ilyen nyelvtanközpontú oktatásra „az elidegenedett formalizmus, a teljességre törekvés és a túlzott pedantéria” jellemző.

Ezek a tulajdonságok jelennek meg a kárpátaljai magyar tannyelvű iskolák számára készített ukrán nyelv-tankönyvekben is, melyek lényegében egy egyetemi használatra szánt leíró ukrán nyelvtan tartalmának iskolás szintre „butított”, zsugorított kivonatai. Az ilyen, tömény adathalmazból álló grammatikai sűrítmények az anyanyelv oktatásánál sem célravezetőek (bár volt erre példa kárpátaljai magyar nyelv-könyvek esetében is⁸⁴), az idegennyelv-oktatásnál azonban kimondottan károsnak tekinthetők.

---

⁸² Vö. *Освіта України* 1997. június 20.

⁸³ Medgyes 1995:41

⁸⁴ Vö. Kozma 1995

A grammatika-centrikus tankönyvekre jellemző még, hogy a szemantika a nyelvtanhoz képest mindig csak másodlagos jelentőségű: abból indul ki, hogy hogyan kell kifejezni valamit az adott idegen nyelven, nem abból, hogy mi az, amit ki akarunk fejezni, azaz nem fordít figyelmet a beszédshándékra és a tényleges beszédhelyzetre. Pedig ez lenne a módja annak, hogy a tanuló „megértse és magába szívja a nyelvhasználati szabályokat, idegen nyelvi megnyilatkozásai szituatív helyesek legyenek, egyszóval a kommunikatív kompetencia birtokába juthasson”⁸⁵. És ez az, ami a legfontosabb egy olyan helyzetben, amikor nem távoli országok, távoli kultúrák sosem látott népeinek nyelvét kell elsajátítani, hanem kisebbségi gyerekeknek a többségi társadalom nyelvét. Ilyen szituációban a legnyilvánvalóbb, hogy a nyelvpedagógia feladata nemcsak az, hogy megismertesse a gyerekekkel az adott nyelv szerkezeti sajátosságait, hanem az is, hogy általa bevezessen abba a kultúrába, melynek egyik legfontosabb eleme ez a nyelv.

---

⁸⁵ Medgyes 1995:42

Záró megjegyzések

A vizsgálat eredményeként megállapítható, hogy az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar tannyelvű iskoláiban nem megoldott, feltételei nem biztosítottak. E tény rövid- és hosszú távú következményei egyaránt aggodalomra adnak okot.

Az államnyelv elsajátításával kapcsolatos gondok rövidtávon nyelvi konfliktusok kialakulásához vezetnek. A kárpátaljai magyarság esetében egyik ilyen konfliktus az érettségi és felvételi vizsgák kérdése: a kötelező ukrán érettségivizsga-jegy törvényileg maga után vonja az ukránból és ukrán nyelven tett felvételi kizárólagosságát. A konfliktus oka itt az, hogy az államnyelv anyanyelvi szintű ismeretének irreális elvárásával, az anyanyelven és anyanyelvből való felvételizés jogának megvonásával az állam esélyegyenlőtlenséget teremt kisebbségi polgárai számára. Pedig megfelelő színvonalú ukránnyelv-oktatás mellett sem várható el, hogy a kisebbségi és az ukrán tannyelvű iskolák végzősei azonos (azaz anyanyelvi) szinten ismerjék az államnyelvet, így a velük szemben támasztott követelményrendszer sem lehet azonos. Ez se jogilag, se szakmai-tudományos szempontból nem állja meg a helyét.

A másik ilyen konfliktus eredete az, hogy kisebbségi oktatásnál a nyelvoktatás kérdése valami módon mindig (és feltétlenül) összekapcsolódik az oktatás nyelvének kérdésével: amikor a nyelv az oktatási folyamatban nemcsak célként, hanem eszközként is megjelenik. Ezt tartalmazza Ukrajna Oktatási Minisztériumának 1997-es koncepciótervezete a nemzetiségi oktatásról, mely az anyanyelvi oktatáshoz való jogot az elemi iskolák szintjére korlátozza, ezen kívül csak az „etnikai jellegű tárgyak” anyanyelvi tanítását engedélyezi, célja pedig a „polikulturalizmus” megteremtésének jelszavával az „ukrán nemzeti mentalitás” kialakítása. A tervezet ellentmond gyakorlatilag minden ukrán törvénynek és nemzetközi jogi dokumentumnak, szakmai-tudományos téren pedig az ilyen oktatási modell nyelvi szempontból káros hatásai közismertek.⁸⁶

Ezeknek a nyelvi konfliktusoknak a tárgya, valamint az államnyelv nemzetiségi iskolákban való oktatásának megoldatlansága mögött mintha egy sajátos összefüggés kezdene kirajzolódni: az állam nem tesz lépéseket az államnyelv oktatási feltételeinek biztosítására, mert hosszú távon már nem számol a nemzetiségi tannyelvű iskolák létevel.⁸⁷ Mivel az államnyelv ismeretét a társadalmi élet számos területén törvények követelik meg (bizonyos munkahelyek,

---

⁸⁶ vö. Skutnabb-Kangas 1997

tisztségek, felsőoktatás stb.), ezért nyilvánvaló hátrányba kerülnek a kisebbségi polgárok, amennyiben nem ismerik az államnyelvet. Ennek hosszú távú következménye lehet a kisebbségi közösségek nyelvi asszimilációja (az ukrán nyelvet ismerni kell, a magyar iskolákban elsajátításának feltételei nem biztosítottak, azért a szülők úgy döntenek, hogy gyerekeiket akkor inkább ukrán iskolába járatják, ahol biztosan megtanulja az államnyelvet, ami a magyar iskolahálózat összeomlásához és a magyarság asszimilációjához vezethet).

Másik lehetséges (és valószínűbb) hosszú távú következmény a közösség elszigetelődése, szegregációja.

Elkerülhető lenne ez azáltal, ha a nyelvpedagógiában mindenkor szem előtt tartanák a nyelv integratív funkciójának mérhetetlen jelentőségét, vagyis azt, hogy egy nyelv elsajátítása által lehet legkönnyebben bekapcsolódni egy másik kultúrába. Az állam, az iskola, a nyelvtanárok és szülők felelőssége, hogy ez már gyerekkorban elkezdődhessen, felnőttként pedig – az asszimiláció kényszere és az elszigetelődés veszélye nélkül – mindenki integrálódhasson abba a társadalomba, melyben él.

Budapest, 2003.

---

⁸⁷ vö. *Kárpátaljai Szemle* 1997. november, 7. oldal

Irodalom

1. „A félkultúrájúság koncepciója”. *Kárpátaljai Szemle* 1997/7., 6–7.
2. „A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Nyilatkozata”. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. június 5., 3.
3. „A KMKSZ állásfoglalása Ukrajna oktatási miniszterének nyilatkozata kapcsán”. Ungvár, 2000. november 30. Hozzáférhető: www.karpatok.uzhgorod.ua
4. „A nemzeti kisebbségek nyelvi jogai. Oslói Ajánlások és Értelmező Megjegyzések”. In: Csernusné Ortutay Katalin–Forintos Éva (szerk.) *Nyelvi jogok*. „Nyelv, Politika, Oktatás kiskönyvtár sorozat”, III. kötet. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2000., 151–174.
5. „A nemzetiség szabad megválasztására és visszaállítására való állampolgári jog érvényesítéséről”. In: Bottlik József–Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 317.
6. „A nyelvtörvény előírásairól”. *Kárpáti Igaz Szó* 1996. július 23., 3.
7. „Az ukrajnai (kárpátaljai) magyarság történeti kronológiája (1989–1999)”. A Magyar Köztársaság Határon Túli Magyarok Hivatalának dokumentumai. Hozzáférhető: www.htmh.hu
8. „Az Ukrán SZSZK Legfelsőbb Tanácsának Határozata az Ukrán SZSZK-beli Nyelvekről Szóló Törvény Hatályba Léptetési Rendjéről”, 1989. In: Bottlik József–Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 288.
9. „Ukrajna elnöki megbízottjának rendelkezése az Ukrán Nyelvtörvény és az Ukrajnában Élő Nemzeti Kisebbségekről Szóló Törvény területi érvényesítéséről”. In: Bottlik József–Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 322.
10. A KMPSZ elnökségének állásfoglalása «A nemzeti-kisebbségi oktatás fejlesztésének koncepcionális alapjai»c. tervezettel kapcsolatban”. *Kárpáti Igaz Szó* 1997. szeptember 27., 3.
11. *A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének Alkotmánya (Alaptörvénye)*. Uzsgorod, Kárpáti Könyvkiadó, 1977.
12. Alapszerződés 1991. „Szerződés a jószomszédság és az együttműködés alapjairól a Magyar Köztársaság és Ukrajna között”. A Magyar Köztársaság Határon Túli Magyarok Hivatalának dokumentumai. Hozzáférhető: www.htmh.hu
13. Bánréti Zoltán 1999. „Az anyanyelvi nevelés modernizációjáról”. In: *A magyar nyelv az informatika korában*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 105–120.
14. Barcelonai Nyilatkozat 1996. „A Nyelvi Jogok Egyetemes Nyilatkozata”. In: Csernusné Ortutay Katalin–Forintos Éva (szerk.) *Nyelvi jogok*. „Nyelv, Politika, Oktatás kiskönyvtár sorozat”, III. kötet. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2000., 28–45.
15. Bartha Csilla „A társadalmi kétnyelvűség típusai és főbb vizsgálati kérdései”. *Magyar Nyelvőr* 120., 263–282.
16. Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései. Beszélők és közösségek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
17. Bonkáló Sándor *A rutének*. Basel–Budapest, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 1996.
18. Candelier–Batley–Hermann–Brennecke–Szépe „Nyelvpolitikai irányelvek a jövő évezred számára. Idegen nyelvek az oktatásban”. In: Szépe György–Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Corvina 1999. 251–273.
19. Christ, Herbert 1997. „Az európai nyelvpolitika kihatása az idegennyelv-oktatásra”. In: Szépe György–Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Corvina 1999. 197–209.
20. Cooper, Robert L. 1989. „Nyelvtervezés és társadalmi változás. A nyelvtervezés 12+1 definíciója”. In: Szépe György–Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Corvina 1999. 94–111.
21. Csanádi György „Egy osztályra hat nyelvtankönyv. Ukránóra a Mikes Kelemenben”. *Kárpáti Igaz Szó* 1996. november 5., 6.
22. Csernicskó István „Az ukrán nyelv Kárpátalján”. *Regio* 1998/I., 548.

23. Csernicskó István „Az ukrán nyelv oktatása Kárpátalja magyar iskoláiban”. In: Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella (szerk.) *Nyelvi érintkezések a Káráti-medencében különös tekintettel a magyarpári kétnyelvűsége*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó–A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete, 1998., 44–59.
24. Csernicskó István „Egy jelenség és ami mögötte van: az ukrán nyelv és a kárpátaljai magyarság”. *Közoktatás* 1999/1., 3–7.
25. Csernicskó István „Kétnyelvűség és iskola”. *Kárpátaljai Szemle* II/9., 17–19.
26. Csernicskó István 1996. „A tannyelv szerepe az egy-, illetve kétnyelvűség kialakításában”. *Közoktatás* 1995/4., 6–7.
27. Csernicskó István 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Budapest, Osiris Kiadó és MTA Kisebbségkutató Műhely.
28. Csucska, P. O.–Rot, M. O.–Szák, M. J. 1961. *Magyar–Ukrán Szótár*. Budapest–Uzshorod, Akadémiai Kiadó–Kárpátontúli Területi Kiadó.
29. Fedinisinec, Volodimir 1996. „Végigmenni a megkezdett úton. A kárpát-ruszin irodalmi nyelv megteremtésének gondolata”. *Pánsíp* VI./1., 18–19.
30. Felhívás 1997. „Az ungvári járási nemzetiségi iskolák ukránnyelv-tanárainak felhívása”. *Kárpátaljai Szemle* 1997/1., 5.
31. Gereben Ferenc 2000. „Nemzeti és kulturális identitás Kárpátalján”. *Magyar Nemzet* 2000. április 18., 6.
32. Gomes de Matos, F. 1997. „A tanulók és tanárok nyelvi jogai”. In: Csernusné Ortutay Katalin–Forintos Éva (szerk.) *Nyelvi jogok*. „Nyelv, Politika, Oktatás kiskönyvtár sorozat”, III. kötet. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2000., 1–13.
33. Göncz Lajos „A tannyelv hatása a tanulók személyiségfejlődésére többnyelvű környezetben”. In: Kassai Ilona (szerk.) *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 1995., 65–81.
34. Grigássy Éva 2000. „Édes anyanyelvünk. Az ukrán szó jövője Magyarországon”. *Hromada* 2000/4., 6–7.
35. Grosjean, François 1992. „Another view of bilingualism”. In: Harris, Richard J. (szerk.) *Cognitive Processing in Bilinguals*. Amsterdam, North-Holland, 51–62.
36. Gulácsy Géza 1994. „A nemzetiségi kulturális autonómia”. *Kárpátaljai Szemle* 1994/6., 18–22.
37. H. Tóth Imre–Kocsis Mihály 1998. *Ukrán nyelvtörténeti szöveggyűjtemény*. Szeged.
38. Hágai Ajánlás 1996. „Hágai Ajánlások a Nemzeti Kisebbségek Oktatási Jogaira Vonatkozóan és Értelmező Megjegyzések”. In: Csernusné Ortutay Katalin–Forintos Éva (szerk.) *Nyelvi jogok*. „Nyelv, Politika, Oktatás kiskönyvtár sorozat”, III. kötet. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2000., 13–28.
39. Hamel, Rainer Enrique 1988. „Nyelvpolitika és az etnikumok közötti konfliktusok. A szociolingvisztikai kutatások nehézségei”. In: Szépe György–Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Corvina 1999. 70–74.
40. Hazanarov, K. H. (Хазанаров) 1982. *Решение национально-языковой проблемы в СССР*. Москва, Издательство политической литературы.
41. Jelentés 2000. „Jelentés az ukrán magyarság helyzetéről”. A Magyar Köztársaság Határon Túli Magyarok Hivatalának dokumentumai. Hozzáférhető: www.htmh.hu
42. Katona Lóránt 1963. *Ukrán–Magyar Szótár*. Budapest–Uzshorod, Akadémiai Kiadó–Kárpátontúli Területi Kiadó.
43. Kisebbségi Nyilatkozat 1991. „Ukrán Nemzetiségi Jogainak Nyilatkozata”. In: Bottlik József–Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 299–300.
44. Kisebbségi Törvény 1992. „Ukrán Törvénye a Nemzetiségi Kisebbségekről”. In: Bottlik József–Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 313–315.
45. Kisszótár 1997. Palkó István–Palkó Gyula *Magyar–Ukrán, Ukrán–Magyar Kisszótár*. Ungvár, Tárógató Könyvek.
46. Kobály József „Kárpátaljai ruténok: Mítosz és valóság”. *Kárpátaljai Szemle* 1993/3–4., 25–26.
47. Kobály József 1997. „A kárpátaljai ruszinok nyelve”. *Kárpátaljai Szemle* 1997/7., 22–23.
48. Kontra Miklós „Jog, oktatás, nyelvészet és nyelvművelés”. *Kritika* 1998/1., 20–22.

49. Kontra Miklós 1999. *Közérdekei nyelvészet*. Budapest, Osiris Kiadó.
50. Kontra Miklós *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*. Budapest, Magyarágkutató Intézet, 1991.
51. Kozma Endre „Áldozat a fennmaradásért (Kárpátaljai magyar iskolaügy, 1986–1989)”. *Magyar Szemle* 1995. február.
52. Kozma Endre 1995. „Kafedra Uhorszkoji Filolohiji, Uzshorod. Egy túlélő magyar tanszék emlékére. Ungvár 1986–1989.” *Kárpátaljai Szemle* 1993/5., 9–14.
53. Kulicsenko, M. (Куличенко, М.) 1981. *Расцвет и обнижение наций в СССР*. Москва, Издательство „Наука”.
54. Lanstyák István „Kétnyelvűség és nemzeti nyelv”. *Irodalmi Szemle* XXXVII/2., 63–75.
55. Lanstyák István 1998. *Nyelvünkben–Otthon*. Dunaszerdahely, NAP Kiadó.
56. Lanstyák István–Szabó Mihály Gizella *Magyar nyelvhasználat – iskola – kétnyelvűség*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1997.
57. Lizanec, Petro *Українська мова в угорськомовних школах Закарпаття та в Ужгороді*. Acta Hungarica III., 1994., 125–130.
58. Lizanec, Petro 1992. *A kárpátaljai nyelvjárások atlasza I. kötet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
59. Lizanec, Petro 1996. *A kárpátaljai nyelvjárások atlasza II. kötet*. Ungvár, Patent Nyomdaipari Vállalat.
60. Lizanec, Petro–Horváth Katalin *Ukrán nyelv kezdőknek*. Ungvár, Ungvári Állami Egyetem Hungarológiai Központ 1992.
61. Magyar Tímea „Egy pedagógus szemével (Az ukrán nyelv oktatásának nehézségei)”. *Közoktatás* 1997/4., 10.
62. Medgyes Péter 1995. *A kommunikatív nyelvoktatás*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó.
63. Navracsics Judit *A kétnyelvű gyermek*. Corvina.
64. Ninyoles, Rafael L. 1989. „Társadalmi szerkezet és nyelvpolitika” In: Szépe György–Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Corvina 1999. 155–181.
65. Nyelvtörvény 1989. „Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Törvénye az Ukrán SZSZK-beli Nyelvekről”. In: Bottlik József–Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 289–293.
66. Nyilatkozat 1991. „Nyilatkozat a Magyar Köztársaság és az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Együttműködésének Elveiről a Nemzeti Kisebbségek Jogainak Biztosítása Területén”. In: Bottlik József–Dupka György *Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993., 294–297.
67. Nyilatkozat 1999. „Nyilatkozat az ukrán nyelv törvény tervezetével kapcsolatban”. A KMKSZ Elnöksége Ungvár, 1999. március 16. Hozzáférhető: www.karpatok.uzhgorod.ua
68. Philipson, Robert–Skutnabb-Kangas, Tove „Nyelvi jogok és jogsértések”. *Valóság* 1997/1., 12–30.
69. Rannut, Mart 1995. „Több mint nyelvpolitika: a Szovjetunió Észtország ellenében”. In: Szépe György–Derényi András (szerk.) *Nyelv, hatalom, egyenlőség. Nyelvpolitikai írások*. Corvina 1999. 224–251.
70. Sándor Klára „Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség”. *Regio* 1995/IV., 121–148.
71. Skutnabb-Kangas, Tove 1997. „Nyelv, oktatás és a kisebbségek”. In: Csernusné Ortutay Katalin–Forintos Éva (szerk.) *Nyelvi jogok*. „Nyelv, Politika, Oktatás kiskönyvtár sorozat”, III. kötet. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2000., 45–118.
72. Szabó László *Kárpátaljai demográfiai adatok*. Ungvár–Budapest, Intermix Kiadó, 1993.
73. Szépe György 1996/a. „Az anyanyelvhasználat mint emberi jog”. In: Csernusné Ortutay Katalin–Forintos Éva (szerk.) *Nyelvi jogok*. „Nyelv, Politika, Oktatás kiskönyvtár sorozat”, III. kötet. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2000., 132–151.
74. Szépe György 1996/b. „A nyelvi jogokról a nyelvész szemével” In: Csernusné Ortutay Katalin–Forintos Éva (szerk.) *Nyelvi jogok*. „Nyelv, Politika, Oktatás kiskönyvtár sorozat”, III. kötet. Veszprém, Veszprémi Egyetemi Kiadó, 2000., 118–132.
75. Trudgill, Peter 1997. *Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába*. Szeged, JGYTF Kiadó.

76. Udvari István „Irodalmi nyelv-teremtő kísérletek a szlovákiai ruszinok körében”. In: Gadányi Károly és mtsai. (szerk.) *Nyelvi tudat, identitástudat, nyelvhasználat*. Szombathely, BDTF, 1996., 100–106.
77. Udvari István „Ruszinok”. In: Ács Zoltán (szerk.) *Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Budapest, Auktor Könyvkiadó 1994., 177–199.
78. Ukrajna Alkotmánya 1996. *Конституція України – оснєва реформування суспільства*. Харків, Видавництво „Право”.
79. Wardhaugh, Ronald *Szociolingvisztika*. Budapest, Osiris–Századvég, 1995.
80. Грущенко, А. П. – Мацько, А. І. – Паюц, М. Я. – Тоцька Н.І. – Уздиган І. М. *Сучасна українська літературна мова*. Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Київ, Видавництво „Вища школа”, 1997.
81. Хорошковська, О. Н. – Гудзик, І. П. – Повхан, К. З. *Чарівне слово*. Підручник з українського мовлення для 1 класу шкіл з угорською мовою навчання. Київ, Видавництво „Освіта”, 1997.
82. Karitány 1996. Kapitán, M. – Чучка, П. *Українська мова*. Підручник для 3 класу шкіл України з угорською мовою навчання. Дopusнено Міністерством освіти України. Львів, Видавництво „Світ”.
83. Гуйванюк, Н. – Чучка, П. *Українська мова*. Підручник для 8-9 класів шкіл України з угорською мовою навчання. Дopusнено Міністерством освіти України. Львів, Видавництво „Світ”, 1999.
84. Бабич, Н. Д. *Українська мова*. Підручник для 10 класу шкіл України з угорською мовою навчання. Дopusнено Міністерством освіти України. Львів, Видавництво „Світ”, 1999.
85. Бабич, Н. Д. *Українська мова*. Підручник для 11 класу шкіл України з угорською мовою навчання. Дopusнено Міністерством освіти України. Львів, Видавництво „Світ”, 1999.
86. *Програма і методичні рекомендації з української мови для 6 класу шкіл з угорською та румунською мовами навчання*. Управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. Закарпатський обласний інститут удосконалення вчителів. Ужгород, 1992.
87. *Програма і методичні рекомендації з української мови для 8 класу шкіл з угорською та румунською мовами навчання*. Управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. Закарпатський інститут методики навчання і виховання, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Ужгород, 1994.
88. *Матеріали до уроків української мови у 9 класі шкіл з угорською та румунською мовами навчання*. Управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. Закарпатський інститут методики навчання і виховання, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Ужгород, 1995.
89. *Про вивчення української літератури у школах області з угорською та румунською мовами навчання у 2000—2001 навчальному році*. Закарпатський філіал науково-методичного центру середньої освіти. Міністерства освіти і науки України. Управління освіти і науки Закарпатської обласної державної адміністрації. Ужгород, 2000.